

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ПРОБЛЕМА
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
Спеціальність 035 «Філологія»
Спеціалізація 035.01 «Філологія. Українська мова та література»

Шифр ДРФУМмз19095.01.07.00

студентки II курсу
групи ФУМмз-19-1

_____ М. М. Смичок

Керівник

_____ М. М. Гавриш,
канд. філол. наук, доц.

До захисту допускаю:

завідувач кафедри української філології _____ М. М. Торчинський

Хмельницький 2020

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 «Гуманітарні науки»
Спеціальність	035 «Філологія»
Спеціалізація	035.01 «Українська мова та література»
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української філології
_____ Торчинський М. М.
11 вересня 2019 року

ЗАВДАННЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СМИЧОК МАРІЇ МИКОЛАЇВНИ

1. Тема роботи: «Гендерна нерівність в політичному дискурсі як проблема сучасної української лінгвістики», затверджено наказом ректора університету від 1 вересня 2020 р. № 118.

Керівник роботи М. М. Гавриш, канд. філол. наук, доц.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2020 року.

3. Вихідні дані роботи. Дослідження у сфері мовної комунікації виявляють, що нині найбільш актуальним напрямом аналізу рис чоловічого та жіночого мовлення вважається вивчення стратегій мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок у різних комунікативних ситуаціях, зокрема у політичному дискурсі, адже жінка в сучасній політиці займає особливе місце: з одного боку вона політик, а з іншого – все-таки жінка.

4. Перелік підлеглих розробці питань.

Проаналізувати основні філософські, соціолінгвістичні й психологічні аспекти комунікативної гендерної поведінки.

Дослідити гендерні ознаки мовної картини світу.

Визначити актуальні проблеми гендерної ідентифікації в сучасній українській мові.

Розкрити суть чоловічого роду у мові та його вплив на становлення гендерних стереотипів.

Охарактеризувати мовний сексизм та його вербалізацію в мові.

Висвітлити гендерну нерівність в сучасних політичних ЗМІ.

Окреслити проблему мовного сексизму на телебаченні.

Запропонувати шляхи вирішення проблем гендерної нерівності в політичному дискурсі.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання – 12 вересня 2019 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Найменування етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2019 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2019 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень-листопад 2019 року	
4	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2019 – квітень 2020 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2020 року	
6	Написання другого розділу дипломної роботи	Травень-вересень 2020 року	
7	Написання «чорнового» варіанту дипломної роботи	Жовтень-листопад 2020 року	
8	Попередній захист дипломної роботи	Листопад 2020 року	
9	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2020 року	
10	Подача дипломної роботи на кафедру	Грудень 2020 року	

Студент
Керівник

_____ М. М. Смичок
_____ М. М. Гавриш

Анотація

Тема роботи: «Гендерна нерівність в політичному дискурсі як проблема сучасної української лінгвістики». Автор – **Смичок М. М.**

Науковий керівник – **Гавриш М. М.** Обсяг дипломної роботи – 71 сторінка, 65 джерел посилання.

Ключові слова: гендерна лінгвістика, гендер, мовна асиметрія, сексизм, мовний андроцентризм, політичний дискурс.

Об'єктом дослідження є гендерна специфіка українського мовлення.

Предмет дослідження – шляхи подолання мовної асиметрії та сексизму в українському політичному дискурсі.

Мета роботи – дослідити та визначити гендерні особливості комунікативної поведінки та запропонувати шляхи вирішення мовної асиметрії в політичному дискурсі.

Питання гендеру та гендерної політики є надзвичайно актуальними у сучасному світовому дискурсі. Значні зрушення у поширенні знань і досліджень на цю тему стали можливими спочатку завдяки Програмі рівних можливостей та прав жінок в Україні, а згодом через впровадження низки національних документів та реалізацію «Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року», за яку відповідає Міністерство соціальної політики України.

Гендерна асиметрія, або непропорційне представлення соціальних і культурних ролей обох статей в медіадискурсі, виявляється в мовному андроцентризмі – превалюванні граматичних форм чоловічого роду в номінації осіб чоловічої і жіночої статі. Засобом досягнення гендерно коректної комунікації є гендерночутливе мовлення – використання мовних ресурсів з метою уникнення гендерної дискримінації, гендерних стереотипів та сексизму. Проналізувавши ряд фундаментальних праць, комплексно розглянувши проблему мовної асиметрії та мовного сексизму ми дійшли таких висновків:

Проблема співвідношення гендеру й мови є дуже складною. Мова не лише віддзеркалює ставлення до представників різної статі у суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення про чоловіків та жінок. У культурних суспільствах немає спеціальних норм, які використовуються винятково чоловіками чи жінками, однак спостерігається тенденція, коли чоловіки і жінки віддають перевагу певним мовним формам.

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Сучасний політичний дискурс наповнений упередженими уявленнями про гендерні стереотипи, які сприймаються у розрізі правого поля, проте є неоднозначними для сприйняття у суспільстві в цілому.

Автор _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади лінгвогендерологічних досліджень сучасному мовознавстві.....	10
1.1. Гендерні особливості комунікативної поведінки.....	10
1.2. Гендерні ознаки мовної картини світу.....	14
1.3. Актуальні проблеми гендерної ідентифікації в сучасній українській мові.....	20
РОЗДІЛ 2. Мовний сексизм та андропоцетризм.....	26
2.1. Загальний чоловічий рід у мові.....	26
2.2. Мовний сексизм та його вербалізація.....	32
РОЗДІЛ 3. Специфіка реалізації гендерних стереотипів у політичному дискурсі.....	43
3.1 Гендерна нерівність в сучасних політичних ЗМІ.....	43
3.2. Мовна асиметрія та сексизм у політичних ток – шоу.....	50
3.3. Вирішення проблем гендерної нерівності в політичному дискурсі.....	57
ВИНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Сучасне українське суспільство має великий потенціал для розвитку не тільки в економічному, а й гендерному аспекті. Урівнення прав і можливостей, толерантне ставлення до жінки як до професіонала і людини в цілому виведе суспільство на новий, вищий щабель розвитку і еволюції. Оскільки в цивілізованому світі жінка давно отримала право активно приймати участь в житті не тільки своєї сім'ї, а й цілої громади, то закономірним постає той факт, що жінка змушена постійно доводити суспільству свою спроможність вистояти конкурентну боротьбу за місце в соціумі на рівних правах з чоловіками.

У 2005 році Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про забезпечення прав та можливостей жінок та чоловіків», метою якого «є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3].

Однак, гендерна роль позначає нормативні приписи та очікування, які досьогодні кожна культура, а українська зокрема, висуває до «правильної» чоловічої або жіночої поведінки і які служать критерієм оцінки маскулінності/фемінінності дитини або дорослого. Гендерні ролі і, тим більше, орієнтована на них поведінка не обов'язково бувають однозначними. З перших днів життя кожна дитина оточена приписами стереотипної поведінки та мовлення згідно своєї статі. З раннього дитинства дівчат виховують бути жінками, а хлопців – чоловіками. Це залишає значний відбиток у формуванні їх світогляду.

Зацікавленість гендерними параметрами особистості в лінгвістичній галузі в першу чергу було зумовлене зміною діяльності жінок не тільки в побутовій, а й соціально-професійній сфері.

Дослідження у сфері мовної комунікації виявляють, що нині найбільш актуальним напрямом аналізу рис чоловічого та жіночого мовлення

вважається вивчення стратегій мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок у різних комунікативних ситуаціях, зокрема у політичному дискурсі, адже жінка в сучасній політиці займає особливе місце: з одного боку вона політик, а з іншого – все-таки жінка.

Через це, останнім часом гостро постає проблема статевої ідентифікації в міжособистісній комунікації в сфері політики.

Питанням особливостей гендерної поведінки займалися такі науковці як: Т. Говорун, О. Єсперсен, А. Кириліна, О. Клещова, Ю. Маслова, Д. Таннен. Ними було не тільки теоретично, а і на практиці визначено основні гендерні стереотипи та особливості мовлення різних статей. Гендерний концептуальний зміст на матеріалі лексики було репрезентовано у працях О. Бессонова, О. Бондаренко, О. Дудолодової, М. Колеснікова, О. Волинчик. Соціолінгвістичні дослідження було здійснено такими науковцями як Є. Бакушева, Н. Верхованцева, О. Петренко.

Також у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці помітний значний інтерес науковців до питання гендерної диференціації у мові й мовленні (О. Горошко, Г. Крейдлін, Я. Пузиренко, Л. Ставицька та ін). Політичну комунікацію досліджували такі вчені як Н. Кондратенко, Л. Нагорна, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Х. Дацишин, Г. Почепцов, К. Серажим, О. Холод.

Проте, проаналізувавши ряд наукових праць, було встановлено що в сучасній науці дуже мало праць, присвячених дослідженню гендерної нерівності в політичному дискурсі, що і зумовило **актуальність** нашого дослідження цього питання в контексті підвищення гендерної культури українського суспільства в політичній комунікації шляхом подолання мовної асиметрії та мовного сексизму.

Мета дослідження – дослідити та визначити гендерні особливості комунікативної поведінки та запропонувати шляхи вирішення мовної асиметрії в політичному дискурсі.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

- 1) Проаналізувати основні філософські, соціолінгвістичні й психологічні аспекти комунікативної гендерної поведінки;
- 2) дослідити гендерні ознаки мовної картини світу;
- 3) на основі аналізу сучасних наукових праць, визначити актуальні проблеми гендерної ідентифікації в сучасній українській мові;
- 4) розкрити суть чоловічого роду у мові та його вплив на становлення гендерних стереотипів;
- 5) охарактеризувати мовний сексизм та його вербалізацію в мові;
- 6) висвітлити гендерну нерівність в сучасних політичних ЗМІ;
- 7) шляхом аналізу сучасних політичних ток-шоу окреслити проблему мовного сексизму на телебаченні;
- 8) запропонувати вирішення проблем гендерної нерівності в політичному дискурсі.

Об'єкт дослідження – гендерна специфіка українського мовлення.

Предмет дослідження – шляхи подолання мовної асиметрії та сексизму в українському політичному дискурсі.

Джерельною базою для наукової роботи стали положення філософської, педагогічної і психологічної науки про людину як неповторну і багатозначну особистість, спрямовану на багатоаспектну діяльність; наукові праці, спрямовані на розвиток людини як суб'єкта діяльності в суспільному та мовному середовищі;

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та розв'язання його завдань використано комплекс методів, зумовлених специфікою досліджуваної проблеми. Загальнонаукові методи (*аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація*) дали змогу здійснити теоретичний аналіз педагогічних, філософських, соціолінгвістичних праць вітчизняних і зарубіжних науковців, нормативних документів із ключових питань досліджуваної проблеми та визначитися з теоретико-методологічними засадами дослідження; *історико-ретроспективний* метод

дозволив охарактеризувати розвиток та становлення гендерної лінгвістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.; *методи систематизації* та *узагальнення* вивчених матеріалів сприяли осмисленню результатів і формулюванню висновків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому здійснено комплексне дослідження гендерної асиметрії української мови; проаналізовано історичні та соціокультурні передумови шляхів вирішення мовного сексизму в Україні, та в політичному дискурсі зокрема; визначено нові шляхи подолання гендерної нерівності в політичній комунікації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній запропоновано ряд положень, які можуть бути використані для подальшого дослідження проблем гендерної рівності у політичній комунікації.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що в магістерській роботі вперше здійснено комплексне дослідження гендеризації мовлення, описано явище мовного сексизму в політичному дискурсі; проаналізовано і узагальнено шляхи вирішення мовної асиметрії. Систематизований та проаналізований матеріал є важливим додатковим інформаційним джерелом для подальших досліджень мовної асиметрії в українській мові, а узагальнення й висновки наукової роботи поглиблюють знання про гендерні особливості політичної комунікації.

Апробація дослідження. Основні положення дипломної роботи заслуховувалися на загальноуніверситетській звітно-науковій конференції викладачів та студентів Хмельницького національного університету та викладені у статті, надрукованій у збірнику наукових праць “Поділля. Філологічні студії”.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг магістерської роботи - 71 с., основної частини - 64с.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОГЕНДЕРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Гендерні особливості комунікативної поведінки

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки надзвичайно актуальним інструментом аналізу комунікативної поведінки людини вважається гендерна теорія. Якщо звернутись до історичних джерел, то помітним стає те, що статево-рольова традиція суспільної свідомості бере свій початок ще у древньокитайській філософії, концепція якої розглядала взаємодію полярних сил “їнь” та “янь” як основних джерел руху, дуалізм яких виражається у нерозривній єдності і боротьбі світлого та темного, твердого та м’якого, чоловічого та жіночого начал у природі [21]. Це лягло в основу вчення про символи взаємодії крайніх протилежностей. Разом з тим відомо, що лінгвістична традиція, в якій враховується факт належності до певної статі, сягає корінням античного світу. Саме в античні часи відбувалось осмислення категорій природної статі (sexus) і граматичного роду (gender). З огляду на те, що мова розглядалась виключно як засіб міжрольових відносин у вузькому колі, то і слова, які вживались у побуті, носили не соціальний, а побутовий характер.

Так, з давніх давен чоловік був наділений силою, розумом, сміливістю та рішучістю. Обереігаючи свій рід, шукаючи гарні умови своїй сім’ї, чоловікам було необхідно довгий час ходити на далекі відстані, а жінкам, відповідно, треба було дбати про господарство і дітей. У зв’язку з цим, жінкам доводилося спілкуватись менше ніж чоловікам і коло їхнього спілкування звужувалось до розміру власного дому. У чоловіків навпаки – спосіб життя розширював їм горизонти і створював нові можливості для спілкування [21].

Таким чином, природно, що на лексичному рівні у жінок і чоловіків були суттєві відмінності. Чоловіча мова завжди більш жорстка, лаконічна та

конкретна. Жінки ж завжди вирізнялися багатослів'ям, емоційністю та схильністю до евфемізмів у мовленні.

Чоловікові була призначена роль захисника і годувальника, тоді як жінці - народження, виховання дітей, та облаштування побуту. З чого видно, що жінка знаходиться на другому плані після чоловіка. Багатовіковий устрій світу не залишає сумнівів – чоловікам належить світ, і навіть жінки. Мужність і важливість чоловіків відображається навіть в лексиці, оскільки є лексеми з чітко вираженим чоловічим характером, а є ті, що мають жіночі риси. Більшість слів ще в античні часи були наділені «чоловічими рисами», як от «стадіон, диплом, талант, герой, атлет, характер, центр, скандал і т.д.» До речі, ці слова не втрачають своєї маскулінності і сьогодні. Відповідно, «жіночим» словам були притаманні риси, якими володіли жінки і мали м'яку інтонацію, наприклад: грамота, ідилія, симпатія, гімназія, кафедра, музика, сцена, катастрофа і т.д. Відомо й те, що чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують світ та одні одних у своїй мові [9].

На сьогодні існують усі підстави стверджувати: є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки, а отже, й вибір мовних засобів, природних для одних, буде неактуальним для інших. Багатовікова боротьба проти статевої дискримінації зумовила виникнення необхідності застосування нової термінології в аспекті антропоцентричного підходу при дослідженні всіх параметрів людської особистості, в тому числі і статі.

Таким чином, у понятійний апарат науки наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. було впроваджено категорію гендер (від англ. *gender*) і, пройшовши крізь призму історії, історіографії, соціології та психології, вона була сприйнята також і світовою лінгвістикою [42]. Означаючи граматичну категорію роду, це слово використовувалось здебільшого на позначення соціокультурної статі, а не біологічної ознаки в цілому [18]. Гендерні стереотипи та їх реалізація у мовній картині соціуму, зацікавлення суб'єктивним, особистим життям людини - все це призвело до детального

дослідження гендерного питання науковцями. Найбільшу частку гендерних досліджень становлять наукові розвідки вчених-германістів, які раніше вітчизняних почали цікавитися проблемами лінгвогендерології. Серед них такі вчені як Ю. Абрамова, В. Александрова, О. Бессонова, О. Бондаренко, О. Петренко, Д. Таннен, Т. Шкурко). Серед українських вчених-славістів слід відмітити роботи А. Архангельської, Н. Бардіної, Н. Баландіної Ф. Бацевича, І. Буяр, Т. Маслової, Я. Пузиренко, О. Сінчак, Л. Ставицької, Т. Сукаленко, О. Тараненка, Г. Яворської. Мовознавці-дослідники пропускають крізь призму гендеру наукові інтереси в галузі лексики, граматики, стилістики, психолінгвістики, теорії дискурсу чи комунікації. На сучасному етапі досліджень науковці до розгляду включають і такі категорії як етнічність, вік та стать. Втім, ми погоджуємось з Л. Ставицькою в тому, що неабиякий вплив на становлення гендерних студій здійснила феміністська лінгвістика, оскільки мова в сприйнятті фемінізму — не просто зумовлена суспільством, а відображає життя суспільства в цілому [51]. Зазначимо, що основний фокус феміністичної мовної реформи на тому, щоб усвідомити, і детально дослідити часто несвідомі способи, якими мова одночасно замовчує та підкреслює гендер у негативний спосіб.

Як зазначає А. Кирилина : «Гендерний чинник, який враховує природну стать людини і її соціальні “наслідки”, є однією з вагомих характеристик особистості і протягом усього її життя певним чином впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб’єкта іншими членами соціуму» [28]. Безперечно, у цьому випадку в центрі уваги перебувають процеси соціалізації оскільки саме соціалізація індивіда розглядається як присвоєння індивіду певної субкультури, якій властиві особливі мовні практики, різні в чоловічому й жіночому середовищі. У дитячому й підлітковому віці люди обертаються переважно в одностатевих групах, утворюючи субкультури і засвоюючи властивий їм мовний етикет, що, на погляд прихильників гіпотези, у дорослому віці веде до непорозуміння і

мовних конфліктів, які прирівнюються до міжкультурних. У чоловіків та жінок прогнози соціальної поведінки певної статі формують суспільно схвалений тип поведінки. Історично склалося так, що суспільство виділяє місце жінки в сім'ї залежне від чоловіка і головною сферою її діяльності виступає родина.

Таким чином, від жінки не очікують жодних професійних досягнень та кар'єрного росту. Таке ставлення спричиняє інфантилізацію жінок, зниження їхньої самооцінки та самоусвідомлення. Яскравим прикладом статево-рольових відносин є книга Дебори Таннен «Ти мене просто не розумієш. Жінки і чоловіки в діалозі». У книзі авторка трактує комунікативні непорозуміння осіб різної статі різними правилами, якими регулює суспільно-побутові відносини чоловіків і жінок суспільство та розкриває специфіку мовної соціалізації в дитячому та підлітковому віці. Авторка зазначає, що протягом життя в чоловіків і жінок виробляються розбіжні мотиви поведінки, різні стратегії і тактики порозуміння. Ці чинники, а орієнтованість на стереотипність зокрема, підкреслює становлення розбіжностей у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок. Так, оперуючи тими самими фразами, жінки та чоловіки можуть керуватися різними мотивами і нарізно інтерпретувати слова опонента, чим ідентифікуються власні якості мовця, та формуються різні стилі спілкування [65]. Відповідно, соціальні стереотипи формують певні мовленнєві очікування до обох статей, заохочуючи одні та негативно оцінюючи інші. Слід відмітити, що науковці виділяють такі характерні риси жіночої комунікації:

- спеціальний словник, пов'язаний із жіночими сферами діяльності та інтересів;
- деталізація назв кольорів (бузковий, теракотовий, лавандовий, аквамариний);
- пом'якшення категоричності твердження за допомогою дифузної семантики (ніби, типу, щось на кшталт);

- схильність до евфемізації;
- гіперкоректність [25].

Серед особливих рис, притаманних виключно чоловічій мові виділяють конкретизацію і точність висловлювань. Це здебільшого створює труднощі у взаєморозумінні між представниками різних статей, оскільки, відмічається, що у «чоловічій» мові також дещо відмічається агресія.

Отже, проблема співвідношення гендеру й мови є дуже складною. Мова не лише віддзеркалює ставлення до представників різної статі у суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення про чоловіків та жінок. У культурних суспільствах немає спеціальних норм, які використовуються винятково чоловіками чи жінками, однак спостерігається тенденція, коли чоловіки і жінки віддають перевагу певним мовним формам.

1.2. Гендерні ознаки мовної картини світу

Мові належить активна роль у культурі й пізнанні. Вона є унікальною здатністю людини, що відрізняє її від будь-яких інших живих істот і решти світу і найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ. Відображаючи у процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує результати пізнання в слові. Ці ідеї найповніше виражені відомим німецьким філософом В. фон Гумбольдтом, який вважав, що „...людина, пізнаючи природу, наближається до неї і доволіно виробляє свої внутрішні сприйняття у відповідності з тим, у які відношення один з одним вступають її духовні сили. І це знаходить своє відображення в мові, оскільки вона для слів утворює поняття” [21]. За словами В. Гумбольдта різні мови – це не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різне її бачення [21]. Вивченню питання мовної картини світу приділяли увагу такі мовознавці, як Ю.Апресян, О. Радченко, Є. Урисон, М.Фуко, В. Чукіна, О.Шпенглер. Дослідники встановили, що уся система знань, набутих як особисто, так і внаслідок навчання, утримується в довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів, або ментальних

прообразів. Проблематику концептів ширше досліджували такі вчені як Ю. Апресян, Т. Булигіна, Д. Лихачов, З. Попова, І. Стернін, О. Хроленко, О. Шмельов. В результаті досліджень науковцями було з'ясовано, що концептуалізація, або понятійна класифікація, – один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в усвідомленні інформації, яка надходить до людини, та який призводить до утворення концептів, коцептуальних структур і всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини. Концепт (від лат. concipere – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті [48]. Вперше цей термін вжив російський філософ та літературознавець С. Аскольдов-Алексєєв. Концептуальна картина світу, пов'язана з усіма знаннями про світ, а мовна картина світу є засобом вираження цих знань.

Саме в мовній картині світу виявляється своєрідність членування концептуальної картини світу у різних народів. Це пов'язано з тим, що кожен народ бачить світ по-різному, крізь призму власних історичних надбань та традицій. Оскільки активно формується світ тих, хто говорить певною мовою, то створюється своєрідна концептуальна картина світу як сукупність знань про світ, що є зафіксованими у лексиці, граматиці, фразеології певного народу. Між картиною світу, як віддзеркаленням реального світу, і мовною картиною світу, як фіксацією цього зображення, існують складні взаємини.

Ми погоджуємося з професоркою З. Поповою в тому, що концепт, на відміну від поняття, не має чіткої структури, жорсткої послідовності і взаєморозташування шарів [48]. У зв'язку з цим дослідниця поділяє концепти за змістом:

- уявлення (картинка мислення) – вишня, пекло, темрява, кислий, мокрий;
- схема - концепт, представлений певною узагальненою, просторово-графічною чи контурною схемою;

- поняття – концепт, який складається з найзагальніших ознак предмета чи явища: прямокутний трикутник – рівнобедрений трикутник;
- фрейм – багатокomпонентний концепт, який являє собою сукупність складових частин: магазин, стадіон, лікарня;
- сценарій - послідовність епізодів у часі: похід у гості, подорож в іншу країну, екскурсія, тощо;
- гештальт - комплексна, цілісна, функціональна структура, яка упорядковує розмаїття окремих явищ у свідомості: ненависть, любов, Батьківщина, тощо [48].

Мова будь - якого народу формується незалежно від інших мов і може існувати самостійно завдяки тому, що її носії не спроможні зрозуміти культуру свого народу чужою мовою. Тільки власна мовна картина світу дозволяє помітити певні відтінки, розкрити внутрішній прихований зміст, розгадати авторські натяки. Знання традицій, звичаїв, культурних надбань власного народу, що виражається у наявності у читача певних знань, концептів, дає можливість отримати потрібну інформацію.

Майже кожна культура накопичила в собі певний набір поглядів, відносин, цінностей та форм поведінки (гендерні ролі), які передаються з покоління в покоління досвідом або ж за допомогою мови як беззаперечної одиниці розвитку людської культури певного колективу. Так, сукупність усіх уявлень та образів, відбитих у символах, мовних знаках української культури, її фразеологізмах, створює мовну картину світу українців. Підхід до усної народної творчості як віддзеркаленої в ній мовної картини світу, допомагає розв'язувати загальнотеоретичні проблеми історії народної культури, виявити її специфіку у взаємодії з культурами інших народів [50].

На сучасному етапі національного відродження починає з'являтися зацікавленість мовознавців до концептуальної та мовної картин світу, етнічної ментальності, що відображаються у мовних знаках кожної культури, зокрема через призму чоловічого й жіночого бачення. Вчені виокремлюють ряд

національно-специфічних ознак, що виявляють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику й мовну поведінку.

Зазначимо, що ідентифікація чоловіка й жінки тісно пов'язана з національно-культурними характеристиками. Якщо гендерні концепти виступають універсаліями в когнітивній картині світу лінгвокультурної спільноти, то при їх вербалізації відображається специфіка сприйняття певним етносом цього концепту. Ми вважаємо, що гендерні дослідження варто проводити для глибинного розуміння природних установок і стереотипів, культури, які зрештою можуть вирішити багато етнічних проблем. Жіночі та чоловічі стереотипні гендерні ролі слугують засобом пізнання позитивних і негативних аспектів як окремої культури, так і світу в цілому. Яскравою формою вираження національно-культурної специфіки гендерного концепту є система міфологічних уявлень, звичаїв, традицій, ритуалів та вірувань певної лінгвоспільноти, яка є основою формування цілісної картини світу [41].

Мовні стереотипи виконують узагальнювальну функцію впорядкування розмежованих знань про різні явища та об'єкти, що призводить до соціальної категоризації та утворення структур. В подальшому вони стають орієнтирами для людей у повсякденному житті. Разом з тим, А. П. Мартинюк, трактує стереотип як щось зменшене і конкретне, “суперфіксоване, суперстійке” уявлення про предмет чи явище, що асоціюється з конкретним концептом. Наприклад, уявлення про типового американського політика містить таку інформацію: “займає улесливу позицію, зарозумілий, безчесний” [38, с. 34].

Гендерна роль – це, насамперед, статева роль, яка несе в собі фундаментальну інформацію про людський досвід, що має суспільне та історичне значення і накопичений у поведінці багатьох поколінь чоловіків і жінок. З огляду на це, гендерні ролі не з'являються з народженням дитини, а розвиваються залежно від багатьох умов і чинників упродовж людського

життя. В подальшому від цього залежить характер життєвого сценарію кожної людини, яка опинятиметься в різних ситуаціях.

На думку А. В. Кириліної, кожна культура одним і тим самим діям людини виставляє неоднакову оцінку та вкладає діаметрально протилежний зміст залежно від її статі. Отже, стереотип програмує поведінку особистості [28].

Соціокультурна зумовленість статі, її ритуалізація та інституціоналізація роблять правомірним вивчення гендерних стереотипів та їх відображення у мові. Кожній зі статей у тій чи тій культурі приписують низку обов'язкових норм та оцінок, що регламентують гендерну поведінку.

Відомо, що чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують і пізнають світ та одне одного у своїй мові. Жінки гостріше відчують потребу спілкуватися практично в будь-якому віці. Таку вербальну активність жінок учені схильні пояснювати фізіологічними особливостями [31]. Зазначимо, що лінгвістичний талант жінок виявляється у швидшому засвоєнні мови, вони стрімкіше сприймають сказане і швидше відповідають. Щодо чоловіків, то вони повільніше реагують на сказане й частіше вагаються, сумніваються, відповідно, почуття у чоловіків виявляються слабкіше й стриманіше. Оскільки жінки набагато балакучіші за чоловіків, то вони сильніші комуніканти, легше вловлюють настрій співрозмовника, але й частіше втрачають логічний зв'язок між сказаними реченнями, зокрема через зайву балакучість. Жіночі засоби в спілкуванні набагато витонченіші: вони чудово вміють говорити натяками, що абсолютно не притаманно чоловікам.

Однак, натяки на непрямі форми мови у деяких ситуаціях допомагають жінкам уникнути конфронтації, знизити мовну агресію. У словнику жінки переважають емоційні слова, гіпертрофовані оцінки, надзвичайно активні зменшувально-пестливі та збільшувальні імена. Чоловіки, навпаки, з одного боку тяжіють до абстрактних висловів, а з іншого - люблять вразити несподіваною асоціацією, нестандартним мовним зворотом тощо [31]. Не буде

перебільшенням сказати, що в цілому жінки переважають чоловіків у розмовній мові в аспекті конкретики її вокабуляру.

Можна також без перебільшення стверджувати, що жінки володіють вишуканішою палітрою маніпулятивних технік мови, алюзій, паралельних смислових рядів, які блискуче виявляються у міжстатевому спілкуванні та в транзакції „жінка-жінка”: прихована ворожість, суперництво, заздрість, особлива семіотика компліменту тощо. До того ж, на весь словник жінок поширюється емоційний фон, що призводить до зародження мовного ризику, оскільки для жінки не так важливо про що вона говорить, а як саме [39].

Звертаючи особливу увагу на специфічність мовного сприйняття в залежності від статі, ряд вчених акцентує увагу на опанування іноземних мов різних статей. Так, вважається, що чоловікам здавна доводиться подорожувати на дальні відстані в пошуках кращої роботи, спілкуватися з різними народностями, тому вони найчастіше бувають білінгвальними. А от жінки, навпаки - частіше залишаються монолінгвальними [32]. У жінок не виникала необхідність подорожувати, особливо на далеку відстань, адже їй заважали хатні зобов'язання і вона переважно завжди знаходилась в домашньому, більш замкненому оточенні. Саме це підкреслює наші наголошення на стереотипності та культурних традиціях соціуму. Мовленнєва поведінка чоловіків, зазвичай, має на меті досягнення і збереження свободи та панівного статусу. Від жінок же соціум чекає здатності йти на поступки та компроміс.

Кожна культура має свої традиції і обряди спілкування, що не є однаковими для чоловіків і жінок. Наприклад, під час застілля першість слова частіше всього є у чоловіків. У суворох мусульманських країнах існує заборона жінкам говорити в присутності чоловіків, а подекуди, взагалі бути присутньою при їхній розмові. Приймаючи гостей, жінка не має права частуватись разом з ними.

З огляду на практику, більшість жінок у процесі мовної комунікації віддані стилю співробітництва, а чоловіки використовують стиль конкуренції, тому кожен має специфічні способи комунікації: жінки зазвичай дотримуються по черговості мовлення, а чоловіки прагнуть до домінування та самоствердження.

Вважаємо, що найголовнішою відмінністю у статевому мовленні є відношення до зворотного зв'язку, так як побутує думка, що жінка сприймає відповідь на повідомлення не стільки як реакцію на відповідне повідомлення як таке, скільки як ознаку взаєморозуміння; чоловіки, в свою чергу, сприймають його суто як інформацію. Це, відповідно, призводить до зменшення вартості жіночого мовлення. Чоловіки говорять по суті, а жінки довго «ходять» навколо, а до суті можуть і не дійти, оскільки часто втрачають логічну послідовність. Відповідно до цього є різні стилі мовлення жінок та чоловіків: чоловіче мовлення не надто емоційно забарвлене, адже чоловіки більш вдумливо підбирають для свого висловлювання слова. Жіноче мовлення значно відрізняється, так як їхні слова більше витончені та насичені експресивною лексикою [61].

Враховуючи вищезазначене, очевидно, що сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум і можна стверджувати про появу ще однієї галузі мовознавства - лінгвістичної гендерології та гендерної лінгвістики. В свою чергу, питання про мовну картину світу та її зв'язок з духовним життям людини на усіх рівнях є ключовим у формуванні ментальності сучасного українця та його інтелектуального і морально-етичного розвитку, оскільки ідентифікація чоловіка й жінки тісно пов'язана з національно-культурними характеристиками.

1.3. Актуальні проблеми гендерної ідентифікації в сучасній українській мові

Гендерна ідентичність передбачає існування певних оціночних компонентів, зокрема, уявлень індивіда про те, наскільки його поведінка та особистісні характеристики відповідають сподіванням та вимогам суспільства до жіночої або чоловічої ролі. Вона виступає основним компонентом самосвідомості людини та формується поступово в процесі соціалізації. Вирішальним етапом її формування є підлітковий вік, у цей період відбувається її остаточне формування [29]. Гендерна ідентифікація – це усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулінності/фемінності та готовність виконувати визначену статеву роль. Ідентифікувати (усвідомити) себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі. На сучасному етапі лінгвістична наука має достатньо велику кількість праць, присвячених проблемі «чоловічих» і «жіночих» мов, виникненню яких сприяв розподіл соціуму на чоловічий і жіночий, що необхідно враховувати при вивченні мовної поведінки в конкретних ситуаціях комунікації. Гендерний рух у мовознавстві відбувається шляхом статевої ідентифікації у мовленні кожного члена соціуму. Це детально у своїй розвідці описує науковець О. Тараненко. Словотвірне вираження значення особи жіночої статі в українській мові він розглядає в слов'янському контексті і справедливо наголошує на вторинності гендерного руху в Україні як рушійної сили в активізації процесів словотвірної фемінізації, підкреслюючи роль власне лінгвальних факторів, а саме:

- 1) загальної демократизації літературної мови;
- 2) «стилістичної нейтралізації фемінативів, уже наявних у мові (зокрема у 20-х роках), але фіксованих у 90-х рр. з обмежувальними позначками (переважно як розмовних: *директорка, інженерка, професорка* та ін.);
- 3) творення нових одиниць або засвоєння таких з мови діаспори, у тому числі з активізованим суфіксом **-иня**. (філологиня, продавчиня і т.д.) [56].

Зауважимо, що фемінативи побутують переважно в мові ЗМІ та перекладної літератури, кінопродукції, тоді як в офіційно-діловій сфері, в оголошеннях

щодо роботи (роботодавців та жінок-претенденток) переважають форми чоловічого роду з можливим зазначенням статі.

Великого значення сьогодні набуває термінологія, що є у вжитку в українському мовознавстві. Наприклад, термін *патріархатний* з'являється переважно в наукових студіях, авторами яких є жінки, на яких відобразилася феміністська лінгвістика. (О. Горошко, М. Дмитрієва, О. Дудоладова, О. Семиколєнова, А. Шиліна) [20]. Поступовому закріпленню гендерно-коректних норм в українській мові сприяють як демократичні перетворення в усіх галузях громадського життя, так і різноманітні мовні ресурси.

Особливу увагу, на нашу думку, треба приділити гендерній ідентифікації в сучасній українській освіті, оскільки вона найчіткіше формує не тільки світогляд учнів та учениць, а й їх гендерно-керовану поведінку. Виховання конкретної особистості, у тому числі і гендерне, відбувається в першу чергу в родині, школі, університеті шляхом прямої вербальної комунікації, впливу ЗМІ, релігії, культури, правової та державної політики. Оскільки освіта дотична до усіх вищеперерахованих сфер життя, то варто зауважити, що вона є виключно антропоцентриською, що активно відбивається на мові. Так, іменники, що активно фігурують в навчальному процесі ми можемо активно поділити на дві групи:

- ті, хто навчається (*аспіранти, учні, вихованці, студенти, школярі, випускники, першокласники, і т.д.*);
- ті, що навчають (*учителі, доценти, викладачі, завідувачі, директори, професори, академіки, і т.д.*) [36].

Як бачимо, всі групи іменників вживаються в чоловічому роді і ми навмисно подали дані приклади у множині, щоб продемонструвати вияв панівного статусу чоловічого роду, адже розуміється, що дані іменники

позначають групу людей чоловічої статі, інакше в мові повсякчас уживалося б подвійне позначення осіб, наприклад: *учні та учениці; професори та професорки; першокласники та першокласниці і т.д.* Разом з тим, деякі науковці, зокрема О. Авраменко, вважає, що суфіксальне творення фемінітивів виглядає не завжди коректно, особливо за участі суфікса «к», оскільки такий іменник звучить іронічно і дещо принижує стать мовиці: *учителька, реєстраторка, адміністраторка, укладачка, перукарка* [5]. Варто зазначити, що творення слів з допомогою суфікса «ин» не виявляє такого негативного семантичного забарвлення: *«філологиня, княгиня, майстриня, педагогиня і т.д. »*.

Варто звернути увагу також на те, що в освітній системі існує певна асиметрія щодо займання посад: чоловіки займають значно більше керівних посад відносно жінок. Серед педагогів та педагогинь, перші рідко бувають учителями початкових класів чи вихователями в садочку. Настільки рідко, що такі події стають мало не легендарними. Та ж ситуація складається у всіх професійних сферах нашого життя, особливо в політичній. Як відомо, жінки якщо і потрапляють у вищі органи влади, то максимально на посади заступниць, адже історія України не знала ще жодної гетьманки чи президентки. Разом з тим, при потраплянні жінки на керівну посаду у мові часто прослідковується мовна асиметрія через неузгоджені граматичні форми: *«Ректор університету повідомила»*, де посада визначає чоловічий рід, а з огляду на дієслово «повідомила», стає зрозумілим, що дану посаду займає жінка [35].

Як бачимо, сучасна гендерна лінгвістика являє собою перспективний напрямок для наукових розвідок. Сучасний фемінізм досяг значних успіхів у своєму розвитку, особливо в країнах Західної Європи та США. Так, прихильники сучасного фемінізму впливають на мовну політику розвинених країн світу. Метою цього впливу виступає усунення дискримінаційних для жінок елементів системи мови шляхом проведення мовної реформи у світі.

Основне завданням феміністичної мовної реформи в тому, щоб усвідомити, дослідити та оприлюднити способи, якими мова замовчує та негативно підкреслює гендер мовця. Наприклад, мови, які мають гендеровані іменники і вказують на пряму асоціацію у висловлюваннях на маскуліність чи фемініність, повинні вносити корективи у свій правопис. Як не дивно, але жорсткій критиці підлягає навіть англійська мова, хоча вона єдина у світі є агендерною [64].

Крім того, феміністична лінгвістика проводить значний спектр досліджень, присвячених особливостям розподілу гендерних та соціальних ролей між чоловіками та жінками, а також особливостям комунікативної інтеракції в одностатевих та різностатевих групах; групах людей, об'єднаних за різними соціальними, віковими та локальними ознаками. Сучасний стан гендерних досліджень дає можливість виокремити наступні магістральні підходи напрацювань, що вважаються взаємодоповнюючими і лише у своїй сукупності мають пояснюючу силу:

Перший підхід зводиться до трактування виключно соціальної природи чоловіків і жінок і спрямований на виявлення тих мовних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади у суспільстві. Лексичні переваги та деякі інші особливості уживання мови в залежності від статі того, хто говорить, мають умовну назву «жіноча» і «чоловіча» мови. При тому ці мови визначаються як певна функціональна похідна від основної мови, що використовується в тих випадках, коли партнери по спілкуванню знаходяться на різних щаблях соціальної ієрархії.

Другий підхід редукує «жіночу» та «чоловічу» мови до особливостей мовленнєвої поведінки статей. Для вчених, що працюють у цьому напрямку, статистичні показники чи визначення середніх параметрів мають суттєве значення та складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій чоловічого та жіночого типів мовленнєвої поведінки.

Третій підхід спрямований на когнітивний аспект розбіжностей у мовній поведінці статей. Для представників цього підходу є більш значущим не стільки визначення частотності відмінностей та оперування її показниками, як створення цілісних лінгвістичних моделей, когнітивних підвалин мовних категорій. Названі напрямки не взаємовиключають один одного, а співіснують і доповнюють один одного.

Отже, стереотипи чоловіків та жінок в мові є абсолютними паралелями: чоловіки мають сильне, активне, творче начало, аналітико-синтетичне мислення, прагматичний світогляд. В свою чергу жінка виступає ніжною, м'якою, поступливою, занадто емоційною, покірною. Очевидно, що, гендерна ментальність має рівень загальних і індивідуальних уявлень. Як бачимо, і чоловіки і жінки виділяють одні і ті ж ознаки і характеристики мови чоловіків і жінок. Однак виявилось, що індивіди мають також свою «інтерпретацію» гендерних мовних стереотипів. Аналізуючи таким чином ментальні уявлення чоловіків і жінок про самих себе і виділяючи в структурі стереотипу основу спілкування (ядро) і індивідуальні бачення (відгалуження), ми можемо отримати уявлення про особливості гендерної ментальності і про те, які гендерні мовні стереотипи склалися в лінгвокультурному співтоваристві і як вони функціонують в гендерній мовній свідомості індивідів .

РОЗДІЛ 2

МОВНИЙ СЕКСИЗМ ТА АНДРОЦЕНТРИЗМ

2.1. Загальний чоловічий рід у мові

Уперше проблема статі у взаємозв'язку з мовою виникла в античні часи при осмисленні категорії граматичного роду. Комунікуючи зі світом, людина пізнає оточуючу дійсність і себе в ній залежно від моделі, яку в науці прийнято називати картиною світу – психологічним відображенням фізичної дійсності [21]. Вербалізуючи об'єкти та явища, людина користується тими номенами, які відклалися у її свідомості, прийняті культурою та ментальною сферою. Припущення ґрунтувалися на двох атрибутах міфологічного мислення – анімізмі і антропоморфізмі.

Проаналізувавши особливості граматичної категорії роду, варто зазначити, що спочатку розрізняли тільки два роди: особовий (коли мова йшла про живих істот) та речовий (предмети та явища). Поступово, на основі першого було сформовано поділ іменників на чоловічий і жіночий, а на основі другого — на середній рід [32].

Це, зрештою, призвело до того, що чоловічий рід став першорядним через приписування імен, що припадають під нього, семантики сили, активності, ентузіазму. В свою чергу, імена жіночого роду, супроти чоловічому, характеризувалися пасивністю, підпорядкованістю. Таким чином андроцентризм з міждисциплінарних дисциплін проник і в мовознавство і проявляється тим, що будь-яке лексико-семантичне вираження об'єктів чи явищ в мові ґрунтується на чоловічому роді.

Здійснюючи ретельний аналіз наукових праць з даної проблематики, було встановлено, що сучасна лінгвістика виокремлює три основні концепції походження роду в мовній картині світу, а саме:

- символіко-семантична;
- морфологічна;

– синтаксична [19].

Прихильники першої теорії, до яких відносяться такі вчені як І. Гердер, В. Гумбольдт, Т. Якобі та ін. вважають, рід в мові вербалізовувався за принципом розділення: до чоловічого роду належало все велике, об'ємне, швидке, активне, гостре; до жіночого – повільне, м'яке, тонке, мале, пасивне; до середнього – колективне та штучне. Так, чоловічий рід виступав першочерговим, правильним, абсолютним, а всі інші – «відхиленням від норми». Слід зазначити, що ця концепція базувалась на статево-рольових відносинах, тому проіснувала значно довго [20, с. 34].

Прихильники другої теорії, серед яких К. Бруннер, Дж. Уїлкок, В. Леман описували рід як формальну категорію.

Третій підхід, представниками якого виступали Дж. Фодор, В. Йоффе, символізувався синтаксичним зв'язком як основою для мовлення, адже без узгоджувального маркеру неможливо будувати конструктивний діалог, а зв'язок зі статтю був другорядним [25].

Згідно окреслених положень, очевидним стає те, що в мові надається очевидна перевага чоловічому роду, що, як наслідок, породжує мовну асиметрію за статтю, яка виявляється через андроцентризм в гендерній категоризації світу. Кожна лінгвокультурна спільнота приводить суспільну суб'єктивність до єдиної «чоловічої» норми, що являє собою прийняття «чоловічих» нормативних уявлень та життєвих моделей як істинно універсальних життєвих моделей.

З огляду на це, І. Вихованець та К. Городенська акцентують увагу на тому, що у мові відбувається протиставлення чоловічого роду – жіночому і ґрунтується це на семантичній диференціації, на ґрунті природного розрізнення їх за статтю [15, с. 87-88]. Варто зазначити, що такий підхід не диференціює стать у плані гендерної рівноваги, навпаки – в іменниках – назвах роду занять, діяльності, посад, звань людини, вбачаються, омонімічні форми чоловічого і жіночого роду, які з граматичного погляду розщеплювані на дві

родові форми, як-от: директор, депутат, конструктор, доцент, юрист, математик і т. д. Проте більшість іменників жіночого роду, що співвідносні з чоловічим родом і утворюються за допомогою суфіксів -к-, -иц-, -ис-, -ес- (робітниця, учителька, директриса, клоунеса) «вживаються в усіх стилях, окрім наукового й, особливо, офіційно-ділового» [59, с. 265] Дана проблема, на наш погляд дискримінує позицію жінок не тільки в мові, а й у суспільстві і демонструє «сексистську дискримінацію жінок: гендерні стереотипи суспільства стосовно професійної діяльності жіночої статі» [6, с. 121].

Втім, причиною мовного андроцентризму і сексизму є двочленна/тричленна категорія роду в граматичній системі національної мови. Це явище проявляється у розмежуванні назв істот за граматичним родом і ґрунтується на семантичному чиннику, через що іменники позначати істот окремо чоловічої і жіночої статі і до того ж акцентує увагу на ознаках недорослості, чим повністю нівелює наявність статі в цілому. На думку І. Вихованця, центральним родом у мові виступає чоловічий, а жіночому роду властива словотвірна продуктивність назв жіночої статі як похідних від чоловічого роду [15, с. 86].

В сучасній мовній картині світу досі існує багато мов, що мають чоловічий рід, який розділяється на рід істот (лікар, професор, тато, заєць) та неістот (стіл, автомобіль, зошит, арсенал). До таких мов належать переважно східнослов'янська група мов. На нашу думку, це пов'язано із патріархальним устроєм суспільства в цих країнах до цього часу. А от країни з усталеними ліберальними поглядами мають загальний рід та/або середній (Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція). Втім, в українській мові також багато іменників мають спільний рід (черінь, купіль, харч, кужіль, дубище, хатище, дівчисько, посіпака, тощо). Таке «хитання» у родозмінах найчастіше можна визначити за допомогою відповідного контексту речення та різних аналітичних узгоджувальних засобів в ньому. Але, чоловічий рід переважає усюди і має стратегічне значення в утворенні жіночого роду.

Сучасне трактування терміна «*андроцентризм*» означає прирівнювання чоловічих моделей життя і мислення до загальнолюдських і зосередження на них як на універсальних при аналізі відносин між статями [40, с.15]. Андроцентризм у мові – це вербалізація такого способу мислення і виявляється він на різних рівнях. Насамперед на морфологічному рівні, адже шляхом прояву гендерної асиметрії переважна більшість найменувань осіб як чоловічої, так і жіночої статі – це іменники чоловічого роду, особливо – назви професій та посад (*директор, декан, президент, ректор, студент, репродуктолог, академік, професор, лікар, кандидат, завуч, критик, педагог, океанолог, еколог, економіст, пілот, дизайнер, земельний консультант*) [30]. Також мовний андроцентризм виявляється на синтаксичному рівні, адже вважається, що стратегічно важливі речі обговорюються виключно на чоловічому рівні. При цьому жіноча роль виступає у значно пейоратизованому світі.

Враховуючи вищезазначене, можна виокремити декілька видів його прояву у мові, а саме:

- ототожнення понять «людина» і «чоловік», що призвело до відображення чоловічого роду практично у всіх назвах професій, особливо високостатусних (*президент, дипломат, прем'єр, ректор і т. д.*);

- чоловічий рід використовується для позначення всіх людей, особливо в множині, коли стать не вказується, а за умовчанням приписується чоловіча, чим, на нашу думку, дискримінується жінка (*студенти, слухачі, консультанти, читачі і т.д.*);

- перевага чоловічих форм при запозиченні гендерно-нейтральних назв професій або занять (переважно англійських) і інтеграцію їх в українську мову, де вони набувають лише чоловічої форми;

- проявляється в узгодженні займенників з чоловічим граматичним родом незалежно від статі особи, про котру йдеться (*у когось, хтось, ніхто і т.д.*);

- традиція, пов'язана із вказуванням по-батькові та заміни прізвища жінки на прізвище чоловіка при одруженні;
- окреслення шлюбного статусу при звертаннях (*панянка, пані, леді, місс і т. д.*) [39]

На нашу думку професійна дискримінація жінок щодо чоловіків проявляється тому, що більшість професій здавна були тільки чоловічими, адже вимагали чоловічої сили і витримки: *столяр, фермер, орач, копач, пілот, мореплавець і т.д.* А жіночі професії, хоч і існували, але досі мають принизливе забарвлення і при цьому не мають аналогу чоловічої номінації: *домогосподарка, доярка, нянька, прибиральниця, покоївка, манікюрниця і т.д.* [16, с. 120].

З розвитком феміністичного руху, який активно розвивається ще з середини ХХ століття, і який активно інтегрувався до мовознавчих дисциплін, набула широкого розвитку теорія про фемінізації/маскулінізації мови [7]. Так, сучасна теорія гендеру і гендерної лінгвістики зазнала змін і гостро постало питання трансформації в лексику, а українську зокрема фемінітивів – морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом. Це було зумовлено зростанням суспільного значення жінок у сучасному світі, яке активно виборюють жінки феміністичного руху. Разом з тим, увагу дослідників усе частіше привертає активізована словотвірна підсистема фемінітивів, утворюваних суфіксальним способом від чоловічих особових назв за професійним, посадовим, соціальним станом. У сучасній українській мові вони належать до однієї з найбільш активних і динамічних її категорій, що розвивається під впливом позамовних та власне мовних чинників. Цю проблему детально досліджували такі вчені як А. Архангельська, З. Валюх, О. Тараненко, М. Федурко, А. Загнітко та ін.

Проаналізувавши ряд праць, ми дійшли висновку, що вчені не можуть дійти спільної думки щодо використання фемінітивів у мовленні. Так, А. Архангельська, провівши масштабне соціологічне опитування серед

широкого кола студентів, виявила, що: громадська думка щодо неофемінативів у наших співвітчизників далека від одностайної. Більшість опитаних не бачить у таких мовних позначеннях жінки необхідності й сенсу; значна частина не може сформулювати свого ставлення до цього явища [8]. Загалом, дослідниця критично налаштована щодо вживання фемінітивів, оскільки вважає, що в українську мову вони потрапили під тиском російської і лише найвдаліші жіночі найменування. З нею погоджується О. Авраменко, який у своєму посібнику «100 експрес-уроків української», зазначив, що фемінітиви на кшталт *історикня, етнографиня, педагогиня, членкиня*, потрібно використовувати вибірково, адже, на його думку, вони «неоковирно звучать» [5].

На нашу думку, деякі фемінітиви дійсно мають принизливе значення. Наприклад, якщо чоловік – фахівець своєї справи, то його почесно називають професіоналом, а от якщо жінка, то слово «*професіоналка*» надає негативної конотації для жінки, адже асоціюється з «*повією*». Ту ж паралель можна провести відносно професії далекобійника. Про жінку далекобійницю маємо також уявлення як про *повію* [16].

Таким чином, суперечки, що точаться навколо даної проблеми, дають право небезпідставно вважати, що важливість чоловічого роду в мові дещо перебільшена, хоча переважає над жіночим. Показовим є і те, що жінки, котрі описують себе фемінітивами при співбесіді до працевлаштування, мають менше шансів отримати посаду і більше шансів отримати меншу заробітну плату, на відміну від жінок, котрі вживають щодо себе нормативні нейтральні відповідники.

Атрибути мовного стилю жінок та чоловіків виражаються у аспекті мови та мовної поведінки. Чоловічий рід у мові має однозначно переважне значення, ніж жіночий. Це зумовлено багатовіковим патріархальним устроєм в соціумі. Також, за допомогою детального опису мовленнєвої поведінки, можна визначити певні гендерні характеристики, а саме: комунікативну

привітність, здатність підтримувати контакт у комунікації, міміка, жести, гучність мовлення та його емоційне забарвлення тощо. Разом з тим, речення чоловіків, зазвичай є коротшими від речень жінок і в жіночому мовленні переважають абстрактні слова, а в чоловічому – конкретні. Мовленнєва поведінка чоловіків і жінок позначена відмінностями, що виникають під впливом гендерних стереотипів, в основі яких лежать різні системи ціннісної орієнтації, типові для певного суспільства в певний час.

Так, наше дослідження дає змогу зробити висновок, що жінки у процесі комунікації дотримуються принципу врахування інтересів і адресата, і адресанта, найчастіше намагаються підтримувати доброзичливу атмосферу спілкування. Щодо вербальної поведінки чоловіків, то вона, безумовно грає визначальну роль у мові, і для неї характерною є орієнтованість на чіткий виклад інформації, конкретності оцінки, що найчастіше є негативною, а також використання грубої експресивної лексики.

2.2. Мовний сексизм та його вербалізація

Вперше поняття «сексизм» було озвучене в середині ХХ століття в англійській мові, пов'язується з гендерними стереотипами та гендерними ролями і характеризується як дискримінація за статтю, яка проявляється в диспропорції влади, прав та можливостей між цими статями. У 1907 році суфражистка Кате Шмірмахер опублікувала газетну статтю, в якій окреслила статеві упередження в мові і назвала їх «сексуалізмом» [63].

Подальше поширення даного терміну дістало вже в англійській мові і злилось з кампанією проти расизму у 60-х роках ХХ століття, а у 80-х роках посилювались обговорення даного явища з іншими упередженими формами гноблення. Наприклад, дискримінаційними були упередження щодо непривілейовані рас або статей в суспільстві: *біла жінка є більш привілейована за чорну (в сенсі раси), але мені привілейована відносно білого чоловіка.*

У контексті гармонійної світобудови соціокультурна зумовленість статі, її ритуалізація та інституціоналізація роблять правомірним вивчення гендерних стереотипів та їх відображення у мові. Враховуючи той факт, що кожній статі приписують низку обов'язкових норм та оцінок, що регламентують гендерну поведінку, вважаємо, що певна гендеризована поведінка вербалізується в перевагу сильної статі. Таку регламентацію відображено в мові у вигляді стійких сполучень, напр.: *справжній чоловік, сильна стать, слабка стать, чоловік – глава сім'ї* тощо. Адже саме у мові фіксується весь інвентар ГС, однак частота вживання – неоднакова. [26, с. 27].

Однак вираз *справжній чоловік* має іронічне звучання. Такі виразні, негативно конотовані маскулінативи є, на нашу думку, мовним упередженням чоловіків щодо позиції жінок в суспільстві, адже проблемою є те, що часто чоловіки бачать тільки своє “відображення” у мовному дзеркалі і неохоче погоджуються з тим, що жінка також має право на справедливі мовні розкриття. У сучасному суспільстві, а в українському зокрема відповідно до усталених стереотипів, чоловіку традиційно відводиться роль керівника, лідера, жінці – роль продовжувачки роду (образ матері), хранительки домашнього вогнища, домогосподарки. І це не може відобразитися на мовному контексті.

Таким чином, в мові утворюється стійке підґрунтя для розвитку і вербалізації мовного сексизму. На сьогодні поняття сексизму є міждисциплінарним, оскільки його дослідженням займаються науковці в різних галузях науки: психологи, соціологи, лінгвісти і т.д., зокрема питання мовного сексизму та гендерночутливого мовлення вивчають О. Малахова, О. Марущенко, В. Кудря, О. Маслова та інші.

Виникнення сексизму ґрунтується на андроцентризмі, а саме його нівелюванні з боку противників сексизму. Рух, який веде активну боротьбу проти сексизму виник на початку ХХ століття спільно із суфражистським рухом [7]. До сьогодні позиція феміністок в суспільстві стійка і

безапеляційна - вони вимагають знищення абсолютної дискримінації щодо жінок і їхнього місця в суспільстві та родині.

На сучасному етапі досліджень можна виявити такі форми прояви сексизму в мові:

- за способом реалізації. Включає граматичну форму вираження, синтаксичну конструкцію, стилістичну функцію та лексичне значення;
- за видом. Сюди входять негативні/позитивні форми проявів чоловіків або жінок (частіше жінок). З боку позитивних характеристик чоловіка виступають такі очікувані лексеми як сильний, мужній, владний, вольовий, стриманий і т. д. [36].

Усі типи "лінгвального приниження" жінок знайшли своє відображення та зазнали критики у працях представниць феміністської лінгвістики. На особливу увагу заслуговує вихід друком у 2007 році Українського асоціативного словника С. Мартінек. Також знаковою подією стало видання у 2013 році підручника із гендерної теорії «Гендер для медій» співавторок М. Маєрчик, Л. Малес, Т. Марценюк, О. Плахотнік, О. Приходько, О. Синчак та С. Шимко [36, с.3]. Автори звертають особливу увагу на офіційно прийнятий в суспільстві вид різних практик мовного сексизму, що носить побутовий, соціальний та офіційний статус – інституалізований мовний сексизм. Його прояви відбуваються настільки часто, що стають звичними і непомітними для всіх і вербалізуються шляхом звертань, висловлювань, похвал, критики, зауважень та ін. за допомогою різних вербальних інструментів, серед яких:

- гендерні стереотипи;
- сексистські висловлювання;
- гендерна метафора [16].

Так, *гендерні стереотипи* висвітлюються в мові завжди асиметрично, жінка поляризується в залежності від чоловіка та мова звучить з сексистськими нахилами:

- «Беремо зелений чай, замічник вафлів і худаємо, народ, худаєм, щоб були красиві, симпатичні і сексуальні» (М. Поплавський) [60].
- «Будь-який чоловік, котрий себе поважає і ходить з авоською в магазині – це чоловік, який себе не поважає» (Й. Вінський) [47].

Сексистські висловлювання є засобом зверхнього ставлення не тільки у соціальному, професійному та особистому житті, а й є засобом самоствердження та нівелювання власних негативних якостей:

«Те, що мені кажуть, що з жінкою марно сперечатися, – неправильно, я з цим не згодний. Я, насамперед, вважаю, що вона – прем'єр-міністр і повинна відповідати за кожне своє слово. А якщо вона жінка – то повинна йти на кухню і показувати там свої примхи» (В. Янукович) [47].

Разом з тим, сексистські висловлювання дуже поширені просто в побуті у вигляді звертань: *ластівко, голубко, квіточко, сонечко, красуне, лялечко*. Тому, сексистську мову дуже легко розпізнати. Коли хтось звертається до жінки зі словами: *«Як справи, красунечко?»* - це мовний сексизм.

Ми не можемо вважати подібні речі припустимими в мові, адже ці дрібниці визначають механізм підтримки владно-домінантних позицій з боку чоловіків. Такі, на перший погляд, невинні слова в устах гендернонечутливої людини в реальності призводять до дуже серйозних негативних наслідків – до дискримінації та приниження людей за ознакою статі, утверджень переваги однієї статі над іншою, приписування представникам кожної статі «визначених природою» занять, ролей, статусів і професій, що суперечить положенням Декларації тисячоліття ООН, прийнятої в 2000 році [1].

Гендерна метафора в гендерній лінгвістиці окреслюється перенесенням на предмети, не пов'язані зі статтю не тільки фізичні, але й духовні якості і властивості, об'єднані словами *жіночність* і *мужність* [37].

Гендерну метафору часто використовують у медіях (особливо в заголовках) для створення сенсаційних образів, які б привертали увагу до

повідомлення: *«Жінки та політика – особи однієї статі. Обидві привабливі та підступні. Обидві багато обіцяють і не завжди виконують»* (УП).

Не зважаючи на те, що в суспільстві все ж бувають випадки сексистського ставлення і до чоловіків, в українському суспільстві, як в будь-якій іншій патріархальній державі, сексизм спрямований в найбільшій мірі на жінок. Використання особами, переважно чоловіками, сексистської мови, дискримінаційне транслювання гендерних стереотипів призводить до звуження сфер та засобів жіночої самореалізації до приватної сфери та виключно «жіночих» видів зайнятості; до жорсткіших вимог та приписів щодо жіночої моральності і поведінки та, відповідно, до суворіших санкцій за їх порушення; до підвищених естетичних вимог до жіночої зовнішності; до контролю над жіночим тілом і сексуальністю; до гіперболізації жіночих репродуктивних функцій тощо [56].

З огляду на вищезазначене виділимо декілька категорій прояву мовного сексизму:

- *сексуальна об'єктивація жінок*. Використовується переважно у ЗМІ, шляхом презентації жінок оголеними частково або повністю, при цьому вербалізація даного явища відбувається під або сексуальними та може висвітлюватись під хорошими намірами: *«оближи» (реклама морозива); «півтора метри задоволення» (про жіночі ноги);*

- *образ чоловіка – мачо*. Дана категорія розкриває чоловіка як взірця, пропагує його світогляд, стиль життя та поведінку, в контексті яких жінка і все жіноче виявляються під загрозою бути культурно знеціненими, маргіналізованими: *«напій тільки для сильних» (реклама алкоголю); «ти не баба, що не можеш», "Вожак, тримай свою територію!" (реклама горілки «Шустов»); „У кріслі фірми Луга-Нова я відчуваю смак життя: я – Бонапарт, я – Казанова, це переможця відчуття” (реклама офісних меблів);*

- *ідеалізоване жіноче тіло*. Індустрія краси створює, а ЗМІ, зазвичай, підтримує нереалістичний образ жіночності. До того ж, реклама експлуатує

його для продажу товарів та практик «краси». Соціальні експертки наголошують, що така реклама через свою невідповідність реальності формує у її споживачів та споживачок комплекс неповноцінності зокрема, призводить до небезпечних хвороб, в тому числі нервової анорексії: *«Нова плитка, яка спокушає» (реклама мармурового кахлю)* [11].

Попри розповсюдженість мовного сексизму відносно жіночої статі, вважаємо, що сексизм є не менш шкідливим і для чоловіків, адже обмежує їхній професійний вибір, визначає другорядність щодо виховання дітей. До прикладу, серед вихователів дитячих садочків немає практично чоловіків, що ставить під сумнів чоловічу виховну компетентність. Така ж ситуація складається у разі розлучення, коли суд надає повну опіку над дітьми саме матері, а батькові «дає дозвіл» вільно спілкуватись із дітьми. Разом з тим суспільство нав'язує багатьом із них жорсткий, брутальний стереотип мужності, що передбачає необхідність домінування і контролю, а якщо не виходить — то й насильства над жінкою. Очевидно, що з такими установками, здорових стосунків, які базувалися б на коханні-інтимності, побудувати неможливо, а отже, сексизм, фактично, позбавляє цих чоловіків можливості особистого щастя. Ще одним класичним проявом античоловічого сексизму є «навішування» чоловіку ролі годувальника сім'ї, переконаність у тому, що відповідальність за матеріальне забезпечення лежить виключно на чоловікові». Цікавим є той факт, що всупереч боротьбі за рівні права, феміністичне суспільство не знімає за це відповідальності з чоловіків і не перекладає її на жінок. Проста відмова від сексизму дає чоловікам додаткові рівні свободи для кращого вирішення сімейних завдань.

Подолання ознак мовного сексизму, свідоме реформування існуючих норм з урахуванням гендерного компонента є частиною сучасної мовної політики багатьох країн.

Лінгвісти, враховуючи особливості кожної мови, пропонують конкретні рекомендації щодо поступової зміни існуючих мовних норм. Наприклад, в

Америці у 1974 році Національна Рада вчителів англійської мови (NSTE) випустила офіційний документ про звільнення англійської мови від дискримінаційних ознак – «Guidelines for Nonsexist Use of Language». У ньому пропонувалося в усіх сферах життя використовувати мову, вільну від сексизму (nonsexist language). У документі пропонувалося уникати узагальненого man, замість нього вживати humanity, human, beings, people. після іменників person, counterpart, individual та ін., а також неозначених займенників one або someone вживати форму he or she (на письмі іноді s/he). Зараз у США така норма є загальноприйнятою та визначається як «політично коректна»[38].

У сучасній Німеччині також неабияку увагу приділяють проблемі номінації чоловіків і жінок за професією або посадою. Насамперед велику увагу було приділено суфіксам. Так, в німецькій мові не вживається суфікс -in на позначення жінок за родом діяльності та професії: замість слова Studentin пропонувалося залишити форму Student на позначення осіб обох статей. До того ж було прийнято офіційний документ про посади урядових чиновників, в якому назви посад, що мали до останнього часу суфікс чоловічого роду, було доповнено суфіксом жіночого роду, незалежно від того, про кого далі йдеться. Наприклад: «Regierungsamtman» – назва посади, яку обіймає чоловік, а Regierungsamtfrau – яку посідає жінка. До німецько-російського словника було внесено слово Politikerin, яке перекладається як жінка-політик [26]. На нашу думку, така мовна політика Німеччини відіграла не останню роль у тому, що у 2005 році на посаду канцлера Німеччини була обрана жінка – Ангела Меркель.

У шведській мові для позначення професій є слова з елементом man, наприклад: tjänsteman «службовець, чиновник», gorsman «стерновий». Голова або спікер парламенту шведською називається talman (дослівно «мова-чоловік»). Елемент -man досі не зовсім втратив зв'язок з поняттям чоловік, тому в офіційній обстановці назви наведеного типу пропонується замінювати

іншими, нейтральними. Наприклад, депутат раніше називався riksdagsman – «парламент-чоловік», а тепер – riksdagsledamot – «парламент-член». За старою традицією депутати мають звертатися до спікера herr talman – «пан спікер». Якщо цю посаду обіймає жінка, до неї звертаються fru talman – «пані спікер».

У Франції прем'єр-міністр опублікував циркуляр від 8 березня 1998 року, який закликає міністрів «застосовувати найменування жіночого роду професій, посад, звань, титулів».

Австралія офіційно підтримує феміністичний вплив на державну бюрократію шляхом впровадження феміністичної мови в багатьох установах. Внаслідок рухів за фемінізацію мови уже наявні зміни, які їх підтримують, наприклад, зростання загальноживаності гендедерно-нейтрального займенника «вони».

В Австрії, починаючи з 2001 року, між міністрами є домовленість про використання мови, що враховує гендерний чинник. Лінгвістичні рекомендації щодо гендерної рівності в Європейському Союзі, інших європейських політичних організаціях та комісіях розуміються як дії, що спрямовані на подолання гендерної дискримінації, та як конкретна політика вдосконалення законодавства щодо рівності.

Україна теж належить до країн, де держава регулює законодавством явище сексизму, або гендерної дискримінації, зокрема, у таких законах: Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005) [3]. та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» (2012). Однак особливу роль у становленні гендеру відіграв правозахисний документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року, – Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (її називають ще Жіноча конвенція) [4]. Україна ратифікувала її 19 грудня 1980 року. До Конвенції приєдналися майже всі країни світу, чим фактично планетарно визнано правовий принцип гендерної рівності основоположним. Головним питанням було внесення різних поправок, щоб в

офіційній мові відбивалося пропорційне розділення повноважень між жінками і чоловіками і не повинна відрізнятися засиллям конструкцій чоловічого роду. Мова повинна використовувати нейтральні з погляду гендеру слова (наприклад, «особа») або посилатися на дві статі («учитель», «учителька»). До того ж, широке введення фемінітивів прослідковується у Новому Правописі 2019 року.

Відомо, що фемінітиви в українській мові вживаються значно частіше і такі слова як художниця, лікарка, вчителька, референтка, дикторка, редакторка активно увійшли у розмовну лексику і публіцистичну. Це зазначають такі дослідники як І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, Н. Озерова, О. Пономарев, Ю. Прадід, Л. Ставицька та ін. Гендерно чуйні норми поступово закріплюються в українській мові. Цьому сприяють її багаті та різноманітні лексичні та граматичні ресурси.

Так, А. Нелюба виділяє суфікси для творення фемінітивів в українській мові, серед яких:

- суфікс-к - який є найпродуктивнішим, оскільки з його допомогою утворено більшість фемінітивів-новотворів (*доцент – доцентка, лікар – лікарка, ректор – ректорка, технік – технічка, учитель – учителька, професор – професорка, аспірант – аспірантка, студент – студентка, абітурієнт – абітурієнтка, кандидат – кандидатка, депутат – депутатка*;

- суфікс-иц-, який додається до чоловічої основи на -(н)ик, -ець (*дослідник – дослідниця, підприємець – підприємця, переможець – переможниця, початківець – початківця*);

- суфікса -ин -, використання якого спочатку обмежувалось лише кількома словами, а зараз словниковий діапазон його використання збільшується оскільки тепер додається і до основ на -ець (*виборець – виборчиня, фахівець – фахівчиня*), і до основ на приголосний, які тривалий час вважались як такі, що не піддаються фемінізації (*зоолог – зоологиня, психолог – психологиня, майстер – майстриня, еколог – екологиня, філолог –*

філологиня, шеф – шефиня, член – членкиня, ворог – ворогиня, фотограф – фотографиня, продавець – продавчиня і т. д.);

- суфікс *-ес-* додається до іншомовної основи (*барон – баронеса, критик–критикеса*), хоча він є найменш продуктивним зі всіх [43, с.49-54].

Однак досі в офіційно-діловому та науковому мовленні перевагу надають формам чоловічого роду. Тому, вважаємо, що необхідно офіційно закріпити в сучасній українській мові етичні і комунікативні норми, які враховують гендерний компонент. Почати можна зі створення довідника української мови, в якому пропонуватимуться мовні форми, вільні від дискримінації та сексизму. До того ж, насамперед, важливо уникати образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка – гіршим за жінку. Взагалі, треба уникати тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи. Наприклад: *всі жінки – відьми, всі чоловіки – годувальники і т.д.*

Краще використовувати гендерно-симетричні форми звертання до груп людей різної статі. Наприклад: *Шановні студенти й студентки нашого університету! Шановні учасниці й учасники конференції! Вітаємо всіх юристів і юристок із професійним святом! Вельмишановні пані й панове!* Доцільно вживати слова, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині, так і в множині. Наприклад: *директорка, директорки; учителька, учительки; заступниця, заступниці; школярка, школярки*. Варто під час розповіді про чоловіків і жінок змінювати порядок слів у висловах. Наприклад: *«Хлопці й дівчата нашого потоку»*. Або в наступному: *«Дівчата і хлопці добре здали іспит з англійської мови»*. Ми вважаємо, що наповнення лексики фемінітивами призведе до збагачення української культури і лінгвістики.

Саме тому, використовуючи у побуті, в усному та писемному мовленні гендерних звертань, лаконічно інтерпретованих до певної статі, ми зможемо подолати основний мовний стереотип, який, виникаючи на лінгвістичному

рівні, проникає в міжособистісні стосунки. Це, насамперед, є важливою передумовою для інтеграції в толерантний цивілізований простір, до якого стрімко намагається увійти наша країна. Нова генерація мислення, чітка гендеризована лексика, національний світогляд – фундаментальні передумови для створення нового менталітету сучасного українця – європейця.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Гендерна нерівність в сучасних політичних ЗМІ

Сучасна українська законодавча і правова система функціонує за принципами гуманізму, толерантності та гендерної рівності, що закріплено в багатьох міжнародних документах, зокрема, в Загальній декларації прав людини (1948), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1967), Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993) тощо. Оскільки Україна входить в число тих країн, що визнають гендерну рівність і засуджують будь-який прояв гендерної дискримінації, підписавши дані документи, то має виступати гарантом гендерної рівності, розвитку і справедливості в кожному своєму регіоні. Однак, за даними офіційних джерел, статистичні результати гендерних досліджень демонструють, що в нашій країні існує певний гендерний диспаритет в кожній професійній сфері суспільства, та в політичній зокрема, не зважаючи на введенні гендерних квот [13].

Гендерна роль – це певна статевая роль, яка має яскраво виражене суспільне значення, несе в собі людський досвід, що був накопичений протягом цілих поколінь у поведінці багатьох поколінь чоловіків і жінок. Розвиток гендерних ролей, хоч і приписується суспільством кожній дитині відразу після народження, розвиваються залежно від багатьох умов і чинників упродовж людського життя. Від цього залежить характер життєвого сценарію людини в різноманітних ситуаціях. Разом з тим, гендерні стереотипи дуже спрощують реальне сприйняття дійсності особистістю, адже все, що відбувається навколо, сприймається через призму певних канонів, оцінювання “своє – чуже, добре – погано” [18]. Кожен колектив має стійкі уявлення про гендерні стереотипи, які закріплені дуже міцно і важко змінюються з плином

часу, відтак мають постійний вплив на свідомість людей. Стереотипне сприйняття призначення чоловіка та жінки, а також виконання ними приписаних соціальних ролей, існує в кожній культурі, де цьому питанню відводиться чималий простір у науці, а лінгвістичній зокрема. На думку зазначає А. В. Кириліної, кожна культура дає оцінку одним і тим самим діям людини, залежно від її статі [28]. Таким чином, стереотип програмує поведінку кожної особистості. Політична сфера українського суспільства за умовчанням вважається сферою чоловічого домінування. Це обумовлено стійкістю гендерних стереотипів, прояву соціокультурних та історичних факторів, суспільною свідомістю щодо політичних дій в державі.

Кожна культура приписує низку обов'язкових норм та оцінок кожній статі, що регламентують гендерну поведінку. Це відображається у мові вигляді стійких словосполучень, наприклад: *справжній чоловік, юна леді, голова сім'ї, берегиня сімейного вогнища, вольовий чоловік, тендітна жінка, сильна стать, слабка стать*, тощо. За твердженням А. Кириліної, мова – найважливіше джерело знання про гендерну стереотипізацію та її зміну в часі, тому що гендерні стереотипи перераховуються на підставі аналізу структури мови [28, с. 27].

Аналізуючи мовний матеріал можна визначити стереотипи, що вживаються найчастіше. Гендерні стереотипи проявляються у мові астільки різноманітно, що це дозволяє відверто ними маніпулювати. Особливо це стосується засобів масової комунікації, що мають активне спрямування та вплив на колективну спільноту, здійснюючи рушійні зміни в масовій свідомості. Так, аналіз текстів друкованих українських ЗМІ дозволяє простежити уявлення про соціальні ролі чоловіка та жінки, їхнє значення в соціальному, приватному, економічному та політичному житті суспільства. На думку С. М. Оксамитної, чоловік та жінка у соціальному призначенні мають розмежовані ролі за структурними опозиціями: логіка – інтуїція, абстрактне мислення – конкретне мислення, інструментальність –

експресивність, організованість – стихійність, влада – підпорядкування, справа, результат – стосунки, активність – пасивність, надійність – непостійність, матерія – дух, формотворення – податливість [45, с. 317].

Сучасне суспільство, не зважаючи на закони, приписи та нормативи знаходиться, як і століття тому, у владі чоловіків. Відповідно, жінкам приписується менша цінність, ніж чоловікам. За результатами спостережень В. А. Суковатої, в розрізі теми підприємництва в медіа, було встановлено, що матеріали на шпальтах сучасної преси та в програмах телебачення значною мірою гендеризовані, адже у темах, присвячених успішним бізнесменам, фігурують переважно чоловічі імена, тоді як при розгляді проблем щодо безробіття, соціальної незахищеності, домашнього насилля, особливо в кризових ситуаціях – переважають жіночі. Цей підхід висвітлює у просторі бізнесу традиційну патріархальну міфологему про чоловіка в образі “ковбоя мачо” та жінку, яка посідає у цій структурі відносин традиційний локус жертви” [54, с. 131–143].

Наше українському суспільстві має усталені стереотипи, за якими чоловіку традиційно відводиться роль керівника, лідера, жінці – роль продовжувачки роду, берегині домашнього вогнища, домогосподарки. Тим більше, якщо розглядати гендерні стереотипи у політичному дискурсі, то різниця у мовному відображенні стає більш ніж очевидною. Політика як і влада здавна належить виключно чоловікам, адже фундаментальна основа побудови і функціонування кожного суспільства базується на чоловічому потенціолові, бо жінки, як відомо, не будують, а створюють комфорт у вже побудованому просторі. Розподіл влади за гендерними ролями в сучасному суспільстві існує всюди: у сім’ї, виробничих колективах, організаціях та установах, в усій державі. В останньому випадку ми маємо справу з верховною, політичною владою, куди жінкам потрапити важко, навіть, враховуючи гендерну квоту. Політика, а велика зокрема, – це потужний генератор ідей влаштування суспільного устрою, який включає в себе всі види

діяльності, активності, організації процесів життєдіяльності держави як цілісного організму. Роль жінок в даній субстанції незначна, скоріше «терпима». Це підтверджують результати досліджень, проведених у 2017 році на замовлення Національного Демократичного Інституту (НДІ), за якими було встановлено, що:

- жінки виступають героїнями матеріалів медіа втричі рідше, ніж чоловіки - в середньому, лише у 27% випадків. Разом з тим, у ролі експерток жінки виступають ще рідше, адже журналісти залучають їх дуже рідко — лише у 19% випадків (тобто, тільки у кожному п'ятому матеріалі). При цьому, жінки найчастіше коментують соціальні теми, виступають героїнями кримінальної хроніки або «жовтих» новин. В той самий час, чоловікам надається значна перевага у коментуванні політичних та економічних тем.

- в інтернет виданнях жінки висвітлюються найменше (лише в 13% новин жінки виступають в якості героїнь, і в 15% – в якості експерток);

- жінок практично не запрошують в якості гостей до студій соціально-політичних ток-шоу на центральних телеканалах. Співвідношення становить 2/40 [14].

Разом з тим, ми не можемо оминати увагою той факт, що висвітлення жінок у ЗМІ відбувається з використанням гендерної дискримінації, з яскравими елементами мовного сексизму. Так, дуже часто журналісти висвітлюють жінок, використовуючи зменшено-пестливу лексику: *крихітка, ніженка, бусинка, мала і т.д.* При цьому семантика лексем у політичному розрізі має виключно сексистський прояв. На думку, М. Голева, деякі лексеми не прив'язані до гендеру, наприклад, «ганчірка» й «пила» в сигнікативному плані «безстатеві», а в денотативно-референтному – ганчірка це чоловіча інвектива, а пила – жіноча. І навпаки – слова на кшталт суддя, листоноша, колібрі, кенгуру, нездара, базіка тощо здатні позначати істот обох статей, оскільки не містять сем мужності й жіночності [19].

Враховуючи вище зазначене, лексеми, що активно використовуються в ЗМІ поділяються на три групи: *гендерні, бігендерні, агендерні*.

В свою чергу, *гендерні* поділяють на:

- ті, що виражають стать семантично (*батько, мати, чудовисько, дочка, красуня, господиня, богатир*);
- ті, що є «безстатевими», але в денотативно референтному плані мають здатність називати особу чоловічої (*кипарис, теля, чайник, баран, орел*), або жіночої (*вівця, серденько, зірочка, діамант, вогонь, торба, квіточка, скарб, тощо*) статі.

Агендерні іменники в лексичному значенні не мають лексеми, що має внутрішню мужність або жіночність, це іменники спільного роду: *воєвода, денді*, – чоловічого роду; *дитя, теля, базікало* – середнього; *особа, ворона*, – жіночого.

До *бігендерних* відносяться іменники чоловічого роду, що позначають назви осіб за родом діяльності, занять, посад, позбавлені ознак фемінності / маскулінності, проте здатні називати як осіб жіночої, так і чоловічої статі, що актуалізується відповідним контекстом. Зазвичай, до цієї групи відносяться іменники в множині і є гендерно-немарковані: *друзі, громадяни, тощо* [57]. Бігендерні висловлювання в пресі зустрічаються повсякчас, але семантично відчувається присутність і чоловічого, і жіночого характеру у висловлюваннях: «Зараз у пресі й на сторінках Фейсбуку **багато експертів і освітян** жваво **обговорюють** це питання, перебуваючи в очікуванні»; «Разом із тим саме **представники** малого бізнесу є найчисленнішою частиною українського підприємництва»; «У своїй спробі спростити процедуру приватизації **автори** законопроекту **запропонували** визначати стартову ціну об'єкта малої приватизації на основі фінансової звітності компанії» (Дзеркало тижня).

Разом з тим, є іменники з актуальною чоловічою семою: *міністр оборони України Степан Полторак, науковий консультант Віктор Мусіяка,*

археолог Борис Мозолевський, директор музею Микола Кушнір, митрополит Олександр Драбинко, представник ЄС Мішель Барньє, тощо (День).

Далі йдуть іменники чоловічого роду з актуальною жіночою семантикою. До цієї групи зараховано іменники, узувальнено позбавлені гендерної семи «жіночність», проте вони стали актуальними під впливом семантичного або граматичного мікроконтексту: *психотерапевт Тетяна Крайнова, головний редактор «Дня» Лариса Івшина, радник голови ХОДА Світлана Резван (День), старший лікар Наталія Стахова, директор фонду Ірина Бекешкіна, заступник голови Верховної Ради України Оксана Сироїд, координатор Ольга Айвазовська (День).*

Також широкого вжитку набувають іменники з яскраво вираженою чоловічою семою: *актриса, співачка, архітекторка, дослідниця, актриса, режисерка, майстриня, поетка, журналістка (День), заступниця очільника, вчителька, учасниця, медична сестра (Дзеркало тижня).*

Крім того, гендерна нерівність у політичній пресі виступає явно і опосередковано: *«Засідання розпочала голова фракції, член комітету.....» (Високий Замок).*

Основне завдання медіа, зокрема політичних – висвітлювати рівною мірою чоловіків та жінок, проте на практиці ми спостерігаємо протилежну картину: *мовний сексизм, мізогінія, фейсизм* стали призмою, крізь яку на суспільство впливає сучасна преса.

Мовний сексизм активно відображає дискримінацію за статтю (переважно жіночою): *«Легко бути такою розумною, напевне є мужик з грішми»; «Як Ви могли так вчинити? Ви ж жінка!» [14].*

Мізогінія знецінює будь-що, до чого дотична жінка: *«Жінка найкраща прикраса нашого ресторану до 8 березня», «Що ти можеш знати про життя (освіту, географію, подорожі, їжу), якщо ти не родила навіть?»*

Фейсизм ставить акцент на зовнішності: *«Крихітко, твої пухкі губи вміють говорити»; «Зазвичай ми не сперечаємося з тими, хто навіть понятия*

не має про те, як працює бізнес, жінки мають інші клопоти.» [27]. Медіа сьогодні є інформаційно-комунікативною платформою для поширення ідей толерантності, політики недискримінації, ненасильства та подолання сексизму – саме такий шлях нині обирають передові світові медіа.

Наразі відомі українські ЗМІ також намагаються докладати великих зусиль, щоб відповідати міжнародним професійним стандартам, проте в політичному дискурсі трапляються елементи мови ворожнечі, дискримінації, сексизму та гендерної асиметрії повсякчас. Часто ЗМІ висвітлює стереотип жінки, якщо їй все ж вдалось досягти високих щаблів влади, відсутністю красивих зовнішніх даних. Як це було у ситуації з Ангелою Меркель: журналісти каналу 24 описали її у вкрай сексистському світлі: *«Не вирізняється красою чи харизмою, але її сталевий характер і вміння долати будь-які труднощі дозволили жінці-канцлеру досягти високого статусу на світовій арені» [44].* Аналізуючи даний коментар, можна зробити висновок, що, якби канцлерка мала б більш примітну зовнішність (з оцінного боку даних журналістів), то таку посаду вона не займала б.

У зв'язку із цим, нагальним є питання дотримання принципів гендерно коректної комунікації в мас-медіа, що вимагає відмови від дискурсів патріархатного типу і заміну їх якісно новими, автори яких не лише демонструють розуміння теоретичних постулатів гендерології, порушують соціально важливі проблеми, пов'язані з питаннями статі, але й здатні дотримуватися норм і правил гендерно коректного письма.

Гендерна асиметрія, або непропорційне представлення соціальних і культурних ролей обох статей в медіадискурсі, виявляється в мовному андроцентризмі – превалюванні граматичних форм чоловічого роду в номінації осіб чоловічої і жіночої статі. Засобом досягнення гендерно коректної комунікації є гендерночутливе мовлення – використання мовних ресурсів з метою уникнення гендерної дискримінації, гендерних стереотипів та мовного сексизму.

3.2. Мовна асиметрія та сексизм у політичних ток – шоу

Гендерні стереотипи в просторі української політики відіграють важливу роль з причини особливої ролі політичного дискурсу у відтворенні гендерних стереотипів, у формуванні стереотипних національних моделей мужності і жіночності, в підтримці гендерного порядку та режиму.

Очікується, що ток-шоу повинні демонструвати здатність учасників дотримуватися високих культурних стандартів ведення політичної дискусії. Але, на жаль, часто політичні програми стають майданчиком, де дискусії перетворюються на базарні словесні баталії, на взаємне обливання брудом, особливо, коли опонентами виступають різностатеві персонажі, або чоловіки з упередженими ставленнями до жінок. Це зумовлено тим, що переважна більшість «гостей» політичних ток-шоу чоловіки.

На нашу думку, гендерна нерівність в українській політиці є наслідком існування в суспільстві поширеної думки про те, що: «Політика - це суто чоловіча справа».

Політична наука трактує гендерні стереотипи як ключові в контексті розгортання суспільних демократичних процесів, побудови симетричної гендерної політики, шляхом політичної та правової реалізації. Серед науковців, котрі активно вивчали проблематику гендеру та гендерної політики можна виділити М. Богачевську-Хом'як, Н. Грицяк, Д. Ісламова, Л. Кобилянську, Т. Мельник, Т. Бендас, М. Пірен, К. Левченко, О. Ярош. Серед українських учених, що досліджують гендерну проблематику в політиці варто згадати В. Архіпова, М. Головатого, І. Головашенка, Г. Дідуха, О. Катан, І. Лебединську, Т. Мельник, М. Пірен, В. Суковату та інших.

Влада протягом багатьох тисячоліть була справою чоловічої статі і ґрунтувалась на насильстві та агресії, тому жінки, зазвичай, були до неї не дотичні. Крім того, жінки навіть не могли приймати участь у виборах. Не те, щоб займати великі політичні посади. Так тривало до початку

суфражистського руху, що відбувся на початку ХХ століття і завдяки якому жінки здобули громадянські та правові перемоги. Проте, все одно ототожнення влади у свідомості наших громадян з маскулінністю, а підпорядкування – з фемінінністю [35]. Уся владна атрибутика: сила, розум, воля, відповідальність, активність, контроль, справедливість належить чоловікам, а фемінінні атрибути, серед яких – пасивність, емоційність, упередженість, слабкість, залежність нерішучість – співвідносяться з підпорядкуванням чоловікам.

Жінки завжди були підвладні чоловікам: в середині сім'ї, в суспільстві, у світі в цілому. Владні позиції чоловіків підтримувалися у суспільстві і формально за допомогою права, і неформально – загальноприйнятими правилами повсякденного життя, звичаями, традиціями. Той факт, що суфражистки вибороли собі право на займання суспільними справами, не змінило світогляд чоловіків докорінно до сьогоднішніх днів.

Сьогодні, у ХХІ столітті, незважаючи на розроблені законодавства, певний прогрес, сприяння різних міжнародних організацій, чоловіче домінування підтримується як у побутовій, соціальній, так і політичній сфері. Деякі чоловіки, керуючись стереотипами, не підтримують ідеї жіночої влади і жіночого лідерства, упереджено ставляться до жінок в політиці, вважаючи їх слабкими і фізично, і психічно, і інтелектуально. Через те чоловіки і жінки завжди неоднорідно виглядають в соціумі, адже їх функції зводяться до ціннісної системи переваг і потреби в самоствердженні і самозначимості, об'єктивної самостійності і більшої орієнтованості на суспільні потреби управління і самоврядування, на відміну від жінок, у яких всі потреби індивідуалізовані, і дають право чоловікам впливати на їх самоствердження інших.

Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями: чоловікам приписується активне, творче начало, здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинуте логічне мислення та власну

компетентність. Жіноче начало – природно-репродуктивне, і тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною. Приваблює той факт, що в Україні нарешті почали звертати увагу на цю проблему не тільки вчені, а й представники державної влади, оскільки гендерні стереотипи є одним з важливіших ресурсів влади [28, с. 16]. Гендерно-чутливе мовлення активно інтегрується в політичний дискурс, створюючи синхронний симбіоз з аудиторією. Відповідно, кожна жінка, яка якимось чином дотична до політики, вимагає статусного визнання себе як професіонала в першу чергу. Так, український політичний дискурс фіксує цей процес у мовленні: *«А я не жінка, я політик. Тому вважаю це порушенням гендерної рівності, порушенням європейських принципів по відношенню до людини – коли вказують на її статі»* [17].

Жіночі обов'язки в суспільстві, як правило, закріплюються спеціальними лексемами в політичному дискурсі. Як до жінки ставляться в суспільстві, так її й показують у засобах масової інформації, зокрема у політичних програмах. Їх показують на «1+1», «ICTV», «UA: Перший», «Україна», «112», «Прямий», «NewsOne» та «ZIK». Варто зазначити, що контингент таких програм доволі великий, адже розрахований на масову аудиторію. Разом з тим, ми можемо зрозуміти, як до жінки ставиться аудиторія певного каналу через медіапродукт, який вона споживає.

Аналізуючи проблему висвітлення жінок крізь призму мовного сексизму в політичному дискурсі на телеканалах України, виділимо декілька основних аспектів:

- *політикиня — дружина, коханка, чи подруга впливового політика*. Таке уявлення сформувалось ще у 90 – х роках і існує досі. Можливо, через те що всі «важливі справи» вирішували чоловіки у шкіряних піджаках. З тих часів зберігся стереотип, за яким владою жінку може наділити впливовий чоловік. За часи Незалежності жінок у Парламенті стало значно більше. Проте велика частина електорату досі ставиться до жінок у Парламенті як до

коханок, жінок чи подруг депутатів. Або просто тих, кому чоловік допоміг пройти до Парламенту. *«Проголошенням таких позиції щодо жінок ніби націлюють їх на те, що їхні ролі давно вже визначені і не можуть бути іншими, аніж ролі дружин, коханок та подруг» - Лілія Антонюк [23].*

- *стійка асоціація з Юлією Тимошенко. Безумовно, Юлія Тимошенко викликає повагу, як політикиня, що на теренах влади знаходиться дуже давно, але, за думкою дослідників, це завдяки тому, що вона має дуже багато чоловічих якостей, як вважає медіакритик Я. Зубченко: «Чому Юлію Тимошенко має радувати те, що вона “єдиний мужик у політиці”? Бо бути “мужиком” — це комплімент і краще, ніж бути жінкою? Такі формулювання кажуть про те, що жінки другорядні. Що від них варто вимагати менше. Але менші вимоги означають менші права. Інколи виникає враження, що Нестор Шуфріч чи Ілля Кива взагалі не сприймають жінок як рівних їм нардепок. Для них вони, в першу чергу, жінки, на тлі яких вони можуть показати перед виборцями свою джентльментськість» [23].*

- *об’єктивація жінки, апелювання до її зовнішності, ставлення як до «бренду». Дана проблематика сприймається більшістю медіакритиків як стійка, оскільки має стереотипне сприйняття жінки крізь призму її зовнішності.*

На думку Ірини Ніколайчук, співзасновниці видавництва «Creative Woman», у суспільстві досі живе стереотип, що жінки в політику пробираються «крізь ліжко»: *“Той факт, що це жінка, яка принаймні намагається впливати (а то і робить це) на політичне життя в країні, перетворює будь-яку деталь її візуального образу на потенційний об’єкт для прискіпувань чи висміювання. “Надміру” відвертий чи навпаки строгий одяг, забагато чи замало макіяжу, “занадто” вродлива чи негарна, має таку чи таку фігуру – саме це, а не вчинки чи висловлювання жінки автоматично асоціюються з її образом як політикині. За межі цього стереотипу вдається вирватися дуже небагатьом політикиням (що цікаво, саме таким на*

коротший чи довший час, але вдається стати впливовими). Проте конотації, якими їх наділяють медіа й широка аудиторія, теж не надто позитивні – від “залізної леді” до “синьої панчохи”. Політична діяльність жінки в Україні оцінюється, так чи так, через призму її відповідності/невідповідності патріархатному “ідеалу жіночості”. Тож і всі інтонації, з якими коментується політичний успіх жінки, збігаються з тими, з якими коментують її успіх у бізнесі чи інших “чоловічих” сферах (“через ліжко” – формулювання все ще живе й присутнє і в різного ступеню жовтизні медіа, і в кухонних розмовах)»[27].

- *Сприйняття жінок крізь призму «Восьмого березня».* Багато суперечок точиться навколо скасування чи бутності даного свята, але у суспільстві існує думка, що все ж таки, свята бути, адже воно стало уже стереотипним. І, хоча у принизливий для жінок спосіб, проте спонукає подбати про жінок у цей день, захищати їх. Так, за словами А. Ківи: «Чоловіки перестали виконувати свою основну функцію — захисту жінки. Коли жінка буде квітнути, пахнути, радіти і виховувати дітей. Розповідати про рівність вас навчили гомосексуалісти».

На думку відомого медіакритика Ярослава Зубченка, дані сексистські представлення не можуть не вплинути негативно на суспільне сприйняття політиків та політикинь, адже сексизм – явище публічне і формує упереджені погляди в суспільстві. Публічні люди все життя працюють над створенням свого образу і над його збереженням, а певні сексистські висловлювання часто суперечать їхнім уявленням про самих себе. Кожен пересічний глядач або глядачка, побачивши зневажливе ставлення до жінки на телебаченні можуть легко перенести таку модель поведінки у повсякденне життя. Зрештою, така модель поведінки може стати гіпертрофованою і призвести до травматичних наслідків. Разом з тим, ставлення до жінки на різних телеканалах і на різних шоу – різне. Так, гості “Свободи слова” та “Права на владу” поважають жінок. А от гості ток-шоу Медведчука — ні і прояв сексизму у їхніх висловлюваннях

найвищий. На думку Я. Зубченка, *«Медведчук запрошує до себе совкових рудиментів, а нормальні ток-шоу – сучасних, вихованих людей. Люди, які себе поважають, просто не покличуть у студію Іллю Киву»* [27].

В українському політичному дискурсі стійко закріпився стереотип зверхнього відношення до жінки, яка «за своєю природою» позбавлена можливості посідати політичні керівні посади, адже її існування передбачає лише «прикрашання» чоловіка: *«Нам приємно, коли нам нагадують, які ми красуні, але те, що сказав Янукович – типовий пострадянський синдром відношення до жінки як до прикраси, а не як до повноцінного партнера і члена суспільства. Це дуже хаактерно для наших політичних діячів* [34].

Поступово у суспільстві формується ще один жіночий образ – образ “Ділова жінка”, у якому поєднано найкращі риси від “Берегині роду” і дещо від типової “Барбі”. Сучасна ділова жінка на сторінках мас-медіа та у політичних шоу – це особистість із красивими жіночими рисами, наділена розумом та безліччю вмінь, що притаманні “Берегині”, напр.: *“Дуже часто чуємо: політика – не жіноча справа. Але якщо в родинному житті частенько всю відповідальність жінки беруть на себе, то чому б не доручити їм більший простір у вирішенні політичних та соціальних питань?”* (Дзеркало тижня).

Ведучий «Свободи слова» на ICTV Вадим Карп’як має чітку позицію щодо сексизму: *«Ставлення суспільства легалізує сексизм на телебаченні. Якщо люди бачать, що це припустимо на телебаченні, отже, це припустимо і в житті. Але цей процес є зворотним, а вплив є взаємним. Сексизм потрапляє на телебачення не з космосу, а з життя. Виникає запитання: це телебачення відбиває реальну картину життя чи життя відбиває картину, сформовану телебаченням?»* [27]

Крім того, розглядаючи мовну асиметрію в контексті політичних шоу, варто звернути увагу на гендерні упередження щодо мовця. Мовна асиметрія настільки вкорінилась у медіа, що мовці часто автоматично вербалізують, здавалось би, невербалізовані речі: *«Як виглядатиме цьогорічний*

кандидат? Це буде чоловік, щоправда, з сильним жіночим началом... представниця слабкої статі в бюлетені чотири» (8.02.2019 року «Факти», “ICTV”);

«Ідеальний кандидат і з досвідом, і з косою», *«У сто років баба знову ягідка»* - на телеканалі “Прямий” ведучий Матвій Ганопольський говорить про Юлію Тимошенко (02.04.2019).

Щодо агресивного вияву мовного сексизму від посадовця, який повинен бути взірцем для наслідування, адже є представником інтелектуальної спільноти, то прикладом може слугувати висловлення колишнього міністра освіти Я. Табачника: *«Краще вчать в університетах, в магістратурі та аспірантурі, дівчата, ну скажімо, з мени яскравою, мени привабливою, якоюсь такою модельною зовнішністю»* [55].

Згідно з окресленою проблематикою, виділимо декілька аспектів гендерної нерівності та мовної асиметрії на теренах політичних ток-шоу:

– зневажливе або тривіальне повідомлення про зовнішній вигляд, одяг і поведінку жінок, а не збалансоване та інформоване обговорення їхніх поглядів та думок;

– зображення жінок та чоловіків у стереотипних ролях у сім’ї та громаді;

– незбалансоване представництво та відсутність змістовної участі жінок як коментаторок та експерток.

Незважаючи на те, що гендерна рівність є однією з ознак правової держави, сучасний політичний дискурс наповнений упередженими уявленнями про гендерні стереотипи, які сприймаються у розрізі правого поля, і є неоднозначними для сприйняття у суспільстві у цілому. Мовна асиметрія та мовний сексизм - явища, які знаходять через мову свій прояв і мають негативне забарвлення, оскільки ми сприймаємо світ через мову і на наше сприйняття впливають відомості та оцінки, закладені в слова. Негативні наслідки порушення лінгвістичних прав можуть призвести до придушення

особистості у цілому, та на теренах мас-медіа зокрема, і є, на наш погляд, антиконституційними.

3.3. Вирішення проблем гендерної нерівності в політичному дискурсі.

Представники гендерної лінгвістики, досліджуючи презентацію статей у мові, зауважили, що жінка і чоловік представлені неоднаково. Це явище отримало назву гендерних упереджень, андроцентризму або мовного сексизму. Сексизм – це дискримінація за ознакою статі, звідси – мовний сексизм – це дискримінація за статтю у мові [42]. Дане явище можна спостерігати наступним чином: відображається у мові наступними В свою чергу, мовний сексизм можна спостерігати через:

- крізь гендерну асиметрію мови;
- крізь гендерні стереотипи;
- крізь «невидимість» жінок у мові.

Сприйняття світу через призму медіа посилює стереотипи про чоловічність та жіночність: жінкам присвячується лише близько чверті медіаматеріалів, а історії про них частіше відображають стійкі гендерні стереотипи. Разом з тим, у медіа жінки розглядаються переважно як засіб задоволення «чоловічого попиту», як це буває, наприклад у рекламі, де образ жінки використовується у комерційних цілях на благо чоловікам.

Зауважимо, що в українському суспільстві, як в будь-якому патріархатному суспільстві сексизм спрямований в найбільшій мірі на жінок, хоча і на чоловіків інколи теж ставиться акцент. Проте жінки в засобах масової інформації, зокрема в політичному дискурсі, висвітлюються асиметрично відносно чоловіків, тому використання сексистської мови призводить до звуження сфер та засобів жіночої самореалізації до приватної сфери та до, так званих, «жіночих» видів зайнятості, до жорсткіших вимог та приписів щодо жіночої моральності і поведінки та, відповідно, до суворіших санкцій

за їх порушення; до підвищених естетичних вимог до жіночої зовнішності; до контролю над жіночим тілом і сексуальністю; до гіперболізації жіночих репродуктивних функцій тощо.

Призвичаївшись до норм своєї мови, ми повинні прийти до висновку, що треба позбуватись мовної асиметрії за прикладом того, як це успішно зробили інші європейські країни. Наша мова дає нам безмежні можливості і, зауважимо, що певні кроки на державному рівні все ж прийняті ще у 1990 році Радою Європи були, згідно чого були рекомендовані положення про усунення сексизму з мовного вжитку та затверджені у 2010 році у резолюції про боротьбу з сексистськими стереотипами в медіях. На даний час в країнах Європи та в США несексистська мова визнана загальноприйнятною та обов'язковою на міжнародних зустрічах усіх рівнів та в офіційній документації.

Наприклад, англійська мова, яка від початку свого існування позбавлена граматичної категорії роду, все одно розвинула стратегію нейтралізації, тобто уникнення будь-яких форм, що вказують на стать у назвах професій та занять (усі слова з коренем *man* (чоловік) послідовно заміщені на *person* (людина) [22].

У німецькій мові кожна назва професії чи соціальної ролі формується за допомогою доєднання до слова чоловічого роду суфікса «in»: *Student(in)* – студент/-ка.

Варто зазначити, що використання гендерно-чутливої лексики у всіх цивілізованих країнах позиціонується на кожному публічному прийомі: у пресі, на телебаченні, у рекламі, у побутовій сфері, в соціальній та політичній.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо розглянути ряд засобів, які спонукають до розвитку мовного сексизму і від яких треба позбавлятися ув українському публічному мовленні, зокрема в політичному дискурсі.

1. Використання при звертанні до осіб обох статей тільки іменників чоловічого роду у формі однини: *друзе, товаришу*. Замість цього краще вжити множинне *друзі, товариші*.
2. Негайне припинення діалогу з тим (або з тими), хто у своєму мовленні публічно використовує сексистські висловлювання.
3. Використання при звертанні до осіб обох статей тільки іменників у формі множини, що утворені від іменників чоловічого роду: *Шановні політики! Дорогі однокурсники !* Вважаємо, що тут можна використати збірні звертання: *Шановна медіаспільното! Дорогі студенти і студентки*. можна використовувати збірні поняття – *Шановні журналістки й журналісти!* чи *Шановна медіаспільното! Шановні політики та політикині!*
4. Використання у поєднанні із займенником дієслова у формі теперішнього часу чоловічого роду: *Якщо ти здатний пробачати такі вчинки*. Пропонуємо використовувати краще конструкцію в множині: *Якщо ми здатні пробачати такі вчинки*.
5. Узгодження дієслова з іменником у формі чоловічого роду однини, якщо йдеться про жінку; стосується випадків, коли вживання суфіксів для творення фемінітивів звучить досить незвично. В такому контексті можна вживати іменник чоловічого роду з додаванням лексеми «пані»: *Пані директор повідомила; пані міністр зробила офіційну заяву, тощо* [37, с.5-6].

Разом з тим пропонуємо ряд ключових аспектів журналістської діяльності з урахуванням гендерної проблематики, серед яких:

- дотримання балансу присутності жінок та чоловіків у повідомленнях медіа задля правдивого відображення складу суспільства, його поглядів та інтересів;
- використання гендерно-коректної мови;

- уникнення гендерних стереотипів, які не відображають світ та його можливості, а також відтворення двовимірної картини суспільства з погляду кожної статі;
- висвітлення питань і думок щодо гендерної рівності, що є важливою та невід’ємною складовою ролі медіа як суспільного спостерігача механізму контролю з політичної точки зору і з боку суспільства у цілому;
- дотримання гендерної квоти з метою забезпечення права голосу жінок нарівні з чоловіками, зокрема у якості фахівців у сферах, де часто домінують чоловіки, наприклад політика і уряд, економіка і бізнес, війна і конфлікти, наука і техніка, спорт;

До того ж, вважаємо, що для вирішення даної проблематики треба виконати ряд пріоритетних рекомендацій, серед яких:

- залучення до участі в шоу жінок-експерток;
- уникнення посилення стереотипів незалежно від того, чи є вони явними, чи прихованими;
- вживання лексики, яку можна використовувати як щодо чоловіків, так і щодо жінок (наприклад, вживання гендерно-нейтральних слів замість гендерно-маркованих: *«студентство»* замість *«студенти»*, або фемінітивів: *студенти та студентки*);
- використання опису зовнішності, лише коли це доречно у репортажі, і застосування його у рівній мірі як до чоловіків, так і до жінок;
- уникнення використання зображень, які підкреслюють або перебільшують фізичні та сексуальні аспекти;
- уникнення використання зображень, які принижують гідність жінок;
- вживання ненормативної лексики під час етеру;
- створення та використання візуальної мови толерантності, різноманітності та рівності у медіа.

Отже, використовуючи в політиці, в усному та писемному мовленні гендерні звертання, лаконічно інтерпретовані до певної статі, ми зможемо подолати основний мовний стереотип, який, виникаючи на лінгвістичному рівні, проникає в міжособистісні стосунки. Це, насамперед, є важливою передумовою для інтеграції в толерантний цивілізований простір, до якого стрімко намагається увійти наша країна. Нова генерація мислення, чітка гендеризована лексика, національний світогляд – фундаментальні передумови для створення нового менталітету сучасного українця – європейця.

ВИСНОВКИ

Питання гендеру та гендерної політики є надзвичайно актуальними у сучасному світовому дискурсі. Значні зрушення у поширенні знань і досліджень на цю тему стали можливими спочатку завдяки Програмі рівних можливостей та прав жінок в Україні (спільний проект Європейського Союзу, Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida) та Програми розвитку ООН, стартував у 15.09.2008), а згодом через впровадження низки національних документів та реалізацію «Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року», за яку відповідає Міністерство соціальної політики України.

Гендерна асиметрія, або непропорційне представлення соціальних і культурних ролей обох статей у медіадискурсі, виявляється в мовному андроцентризмі – превалюванні граматичних форм чоловічого роду в номінації осіб чоловічої і жіночої статі. Засобом досягнення гендерно коректної комунікації є гендерночутливе мовлення – використання мовних ресурсів з метою уникнення гендерної дискримінації, гендерних стереотипів та сексизму. Проналізувавши ряд фундаментальних праць, комплексно розглянувши проблему мовної асиметрії та мовного сексизму, ми дійшли таких висновків:

Проблема співвідношення гендеру й мови є дуже складною. Мова не лише віддзеркалює ставлення до представників різної статі у суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення про чоловіків та жінок. У культурних суспільствах немає спеціальних норм, які використовуються винятково чоловіками чи жінками, однак спостерігається тенденція, коли чоловіки і жінки віддають перевагу певним мовним формам.

Сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум, отже, можна стверджувати про появу ще однієї галузі мовознавства- лінгвістичної гендерології та гендерної лінгвістики. У свою чергу, питання про мовну

картину світу та її зв'язок з духовним життям людини на усіх рівнях є ключовим у формуванні ментальності сучасного українця та його інтелектуального і морально-етичного розвитку, оскільки ідентифікація чоловіка й жінки тісно пов'язана з національно-культурними характеристиками.

Стереотипи чоловіків та жінок в мові є абсолютними паралелями: чоловіки мають сильне, активне, творче начало, аналітико-синтетичне мислення, прагматичний світогляд. В свою чергу жінка виступає ніжною, м'якою, поступливою, занадто емоційною, покірною. Очевидно, що, гендерна ментальність має рівень загальних і індивідуальних уявлень. Чоловіки і жінки виділяють одні і ті ж ознаки і характеристики мови. Однак виявилось, що індивіди мають також свою «інтерпретацію» гендерних мовних стереотипів. Аналізуючи таким чином ментальні уявлення чоловіків і жінок про самих себе і виділяючи в структурі стереотипу основу спілкування (ядро) і індивідуальні бачення (відгалуження), ми можемо отримати уявлення про особливості гендерної ментальності і про те, які гендерні мовні стереотипи склалися в лінгвокультурному співтоваристві і як вони функціонують в гендерній мовній свідомості індивідів.

Мовленнєва поведінка чоловіків і жінок позначена відмінностями, що виникають під впливом гендерних стереотипів, в основі яких лежать різні системи ціннісної орієнтації, типові для певного суспільства в певний час. Так, наше дослідження дає змогу зробити висновок, що жінки у процесі комунікації дотримуються принципу врахування інтересів і адресата, і адресанта, найчастіше намагаються підтримувати доброзичливу атмосферу спілкування. Щодо вербальної поведінки чоловіків, то вона, безумовно грає визначальну роль у мові, і для неї характерною є орієнтованість на чіткий виклад інформації, конкретності оцінки, що найчастіше є негативною, а також використання грубої експресивної лексики.

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Сучасний політичний дискурс наповнений упередженими уявленнями про гендерні стереотипи, які сприймаються у розрізі правового поля, проте є неоднозначними для сприйняття у суспільстві в цілому. Мовна асиметрія та мовний сексизм є явищем, яке знаходить через мову свій прояв і має негативне забарвлення, оскільки ми сприймаємо світ через мову і на наше сприйняття впливають відомості та оцінки, закладені в слова. Негативні наслідки порушення лінгвістичних прав можуть призвести до придушення особистості в цілому, та на теренах мас-медіа зокрема, і є антиконституційними.

Використовуючи у побуті, в усному та писемному мовленні гендерних звертань, лаконічно інтерпретованих до певної статі, ми зможемо подолати основний мовний стереотип, який, виникаючи на лінгвістичному рівні, проникає в міжособистісні стосунки. Це, насамперед, є важливою передумовою для інтеграції в толерантний цивілізований простір, до якого стрімко намагається увійти наша країна. Нова генерація мислення, чітка гендеризована лексика, національний світогляд – фундаментальні передумови для створення нового менталітету сучасного українця – європейця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларація ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621?lang=uk#Text (дата звернення 25.10.2020)
2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 20.08.2020)
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 25. 05. 2020)
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 22.05.2020)
5. Авраменко О. 100 експрес-уроків української. Київ. 2016. 192 с.
6. Андрійченко Ю. В. Особливості лінгвістичного сексизму в іспанських жартах, загадках, прислів'ях. *Нова філологія*. 2014. № 62. С. 118–122
7. Архангельская А. М Сексизм в языке: Мифы и реальность. Оломоуц, 2011. С. 110
8. Архангельська А. М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві. *Мовознавство*. 2014. № 3. С. 34-50
9. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
10. Бессонова О. Л. Гендерний аспект оцінного тезауруса: експериментальне дослідження. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2004. Вип. 17. С. 76-78.
11. Больше чем тело. URL: <https://stop-sexism.livejournal.com/3792.html> (дата звернення 02.11.2020)
12. Бондаренко О. С. Концепти "чоловік" і "жінка" в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2005. 19 с.

13. Бутова І. С. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови.* 2009. Вип. 16. С. 232–238.
14. Висвітлення жінок у ЗМІ. Дослідження. URL: <https://irrp.org.ua/ukrovynah-ukrayinskyh-zmi-zhinok-zgaduyut-vtrychi-ridshe-nizh-cholovikiv-doslidzhennya/> (дата звернення 01.11.2020)
15. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови. Київ: Унів. вид-во Пульсари, 2004. 400 с.
16. Гендер для медій. М. Маєрчик, Л. Малес, Т. Марценюк, О. Плахотнік, О. Приходько, О. Синчак та С. Шимко URL: <http://ua.boell.org/uk/2013/2/30/gender-dlyamediy> (Дата звернення 21.10.2020)
17. Герман А. Я не женщина, я политик. URL: <http://www.unian.net/rus/news/news-418886.html> (дата звернення 02.11.2020).
18. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ: Академія, 2004. С. 304.
19. Голев Н Д. «Общий род» и гендерная семантика русских имен существительных: бигендерность или агендерность? Вестник ТГУ. Филология. 2013. № 6 (26). С. 14-28.
20. Горошко О. І. Гендерні аспекти інтернет-комунікацій: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04. Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. 2010. 33 с.
21. Гумбольдт. В. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человеческого рода. *Хрестоматия по истории языкознания XIX – XX веков.* Москва 1956. С 68-86
22. Дудоладова О. В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків. 2003. 20 с.
23. Жінка, а не політикиня: сексизм у політичних ток-шоу. URL : <https://povaha.org.ua/zhinka-a-ne-politykynya-seksyzm-u-politychnyh-tok-shou/> (Дата звернення 05.11.2020)

24. Жінки – 50 % успіху України. URL: <https://irrp.org.ua/courses/50-vidsotkiv/> (дата звернення 12.10.2020.)
25. Загнитко А. А. Соотношение формально-грамматического и семантического содержания в категории рода имен существительных (на материале современного украинского литературного языка): Автореферат дис. канд. филол. наук: спец. 10. 02. 02. "Языки народов СССР (украинский язык) Киев, 1987. 19. [1] с.
26. Калабихина И. Методология гендерного анализа. Феминизм и гендерные исследования: хрестоматия под общ. ред. В. И. Успенской. Тверь, 1999. С. 23–31.
27. Кампанія проти сексизму в політиці «Повага» URL : <https://irrp.org.ua/courses/kampaniya-proti-seksizmu-v-polititsi-ta-zmirovaga/> (дата звернення 10.10.2020)
28. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. *Филологические науки*. 1998. № 2. С. 51-58.
29. Кікінеджі О. М. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва. навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2004. 176 с.
30. Класифікатор професій України. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433. (дата звернення 20.05.2020р.)
31. Клещова О. Є. Мовлення чоловіків і жінок у соціолінгвістичному аспекті. *Зб. наук. праць ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. № 3 (24). Ч.2. Луганськ. 2011. С. 232.
32. Коттгофф Х. Гендерные исследования в прикладной лингвистике. *Гендер и язык. Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований*. Москва: Языки славянской культуры, 2005. - С. 563-623.

33. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови. Коваль В. П., Коптілов В. В. [2-ге вид., перер. і доповн.] Київ : Вища школа, 1975. 335 с.
34. Ляпина К. Народный депутат (НУНС). URL: <http://www.unian.net/rus/news/news-418886.htm> (дата звернення 21.10.2020)
35. Малахова О. А. Ми у мові і мова в нас або Мова і гендер. *Гендерний журнал «Я»*. Харків: ГІАЦ «КРОНА», 2012. № 3 (31). С. 24 – 26
36. Малахова О. А. Гендер у сучасній українській лінгвістиці: джерела й перспективи. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: зб. *Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (27-29 квітня 2011 р)*. Тернопіль, 2011. С. 366-369.
37. Малахова О. А. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Гендерний журнал «Я»: Гендер. На часі*. Харків: ГІАЦ КРОНА, 2014. № 2 (36). С. 53-37. URL: <http://krona.org.ua/zhurnal-ya.html>
38. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. – 292 с.
39. Маслова Ю. П. Чоловічі та жіночі особливості мовленнєвої діяльності у сучасному дискурсі (на прикладі друкованих ЗМІ). *Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2010. С. 176-179
40. Мельник Т. М., Кобилянська Л. С. Сучасне гендерне мислення. К., 2005. 167 с.
41. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 45. Філологічні науки. С. 110-114.
42. Михальченко В. Ю. Словарь социолингвистических терминов. Институт языкознания РАН. Москва. 2006. 315 с.

43. Нелюба А. М. Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі. *Лінгвістика*. 2011. № 2 . С. 23
44. Образ Ангели Меркель. URL: https://www.youtube.com/watch?v=N5PQ/ULNha0&feature=emb_err_wot (дата звернення 15.11.2020)
45. Оксамитна С. М. Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі. *Гендерна перспектива*. Упоряд. В. Агеєва. К.: Факт, 2004. С. 135-147.
46. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу політичному дискурсі : Автореф. дис... канд. філол. наук. Київ: 2009. 21 с.
47. Політики і сексистські висловлювання у минулому і нині URL: <https://povaha.org.ua/polityku-i-seksystski-vyslovlyuvannya-v-mynulomu-i-nyni/> (дата звернення 11.10.2020)
48. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистическом исследовании. Воронеж. 1999. 234 с.
49. Премія «Це яйце» URL: <https://povaha.org.ua/arahamiya-vereschuk-zik-ta-inshi-hto-otrymav-antypremiyu-tse-yajtse-2020/> (дата звернення 10.12.2020)
50. Пчелінцева О. Е. Комунікативна поведінка людини: гендерний аспект *Гендер: Реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Фоліант. 2003. С. 218 - 222
51. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. *Мовознавство*. 2008. № 2-3. С. 236-246
52. Ставицька Л. Обсценний та еротичний простір української мови *Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми*. Київ: Критика 2008. С. 11–70

53. Сукаленко Т. М. Метафора як засіб вербалізації гендерних стереотипів. *Мова і суспільство. Збірник наукових праць*. Львів. 2011. Вип 2. С 23-27.
54. Суковата В. Стереотипи підприємництва у масовій свідомості: гендерний аналіз. *Соціологія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 131–143.
55. Табачник про розумних і красивих: URL: https://www.youtube.com/watch?v=45CKoIvn_cw&feature=emb_logo (дата звернення 10.11.2020).
56. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3-25
57. Труб В. М. Про гендерні особливості деяких частин мови. *Україніка II. Současná ucrainistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2006. р. 281–291
58. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ : Наука і освіта. 1998. 156 с
59. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник Н. Г. Шкуратян, С. В. Шевчук. Київ: Літера, 2000. 688 с.
60. Як жінок показують в українських ЗМІ URL: <https://rova.ua.org.ua/yak-zhinok-rokazuuyut-v-ukrajinskyh-zmi/> (дата звернення 10.10.2020)
61. Яковлева О. В. Особливості сучасних мовних ситуацій у слов'янських країнах та у «русофонних» державах – республіках колишнього СРСР. *Соціальна робота та управління: соціологія, психологія, педагогіка, соціальна робота, філософія*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2012. Вип. 2. С. 290–306.
62. Яковлева О. В. Філософський аналіз українського мовного середовища у контексті процесів соціальної трансформації. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 77. С. 97–107
63. Käthe Schirmacher: *Der Sexualismus in der Sprache*. In: Helene Stöcker (Hrsg.) *Mutterschutz, Zeitschrift zur Reform der sexuellen Ethik*. 1907. URL:

<https://web.archive.org/web/20070929012808/http://www.frauenmediaturm.de/1138.html>

64. Saul, Jennifer; Diaz-Leon, Y Zalta, Edward N. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Metaphysics Research Lab, Stanford University: Fall. 2017. C.256.
65. Tannen D. Du kannst mich einfach nicht verstehen. Warum Maenner und Fraue aneinander vorbeireden D. Tannen. Hamburg.1991. 164 c.